

Delicte i justícia. L'estat de la recerca a Bèlgica

DAN KAMINSKI

Professor de la Universitat Catòlica de Lovaina

SONJA SNACKEN

Professora de la Universitat Lliure de Brussel·les

VEERLE VAN GIJSEGEM

Col·laboradora de la Universitat Lliure de Brussel·les

81

1. INTRODUCCIÓ

Encara que la investigació contra el crim i la justícia no es pot reduir ni a la recerca universitària ni a la subvencionada,¹ resulta que gairebé totes les investigacions que s'han fet a Bèlgica les duen a terme equips universitaris i fins i tot interuniversitaris en resposta a les licitacions dels ministeris competents. Per això ens proposem precisar, en la primera part, el marc universitari i el marc institucional belga, les estructures i els esdeveniments polítics determinants, així com els programes ministerials de recerca en què es desplega la major part dels estudis que, en la segona part, presentarem agrupats per temes.

2. MARC INSTITUCIONAL DE LA RECERCA

2.1 Marc universitari

La criminologia constitueix un objecte d'ensenyament autònom a les universitats belgues que permet l'obtenció d'una llicenciatura i un doctorat en criminologia. La preocupació creixent arreu del país per la seguretat pública i els llocs de treball que hi estan relacionats ha donat lloc a un gran augment del nombre d'estudiants i titulats en criminologia, en què s'inclouen representants dels grups professionals del sistema penal (policies, directors de presons), la formació dels quals

1. Agraïm als patrocinadors, els promotors i els investigadors de les universitats i els serveis de recerca actius en l'àmbit de la investigació empírica sobre el crim i la justícia les dades que ens han facilitat sobre els seus treballs, publicacions i avenços en el seu sector de recerca, les quals ens han estat molt útils. La recopilació de dades destinades a la redacció d'aquest article s'ha conclòs al final de l'any natural 1997.

assegura, en principi, la transferència de coneixements científics en els mitjans professionals en qüestió. Aquest creixement estimula el reconeixement social i polític de la professió criminològica i, de vegades, tot i que amb retard i no sense dificultats, l'ampliació dels marcs científics a les universitats. Cal indicar en aquest sentit que a Bèlgica no hi ha —a banda del reduït marc del Fons Nacional de la Recerca Científica (FNRS)— una cartera d'investigadors, la majoria dels quals només tenen un estatus temporal. A més, el nombre de doctorats en criminologia s'ha incrementat considerablement, cosa que ha fet desenvolupar recerques autònomes, amb finançament o sense.

El conjunt d'aquests elements fa augmentar, encara que d'una manera modesta, les possibilitats de recerca fonamental en criminologia, sense excloure l'estudi de temes criminològics en altres disciplines. La major atenció prestada a les ciències socials, en general, i els enfocaments interdisciplinaris, en particular, també han afavorit les investigacions criminològiques, tant en els mateixos departaments de criminologia com en col·laboració amb altres departaments (història, psicologia, sociologia, ciències polítiques, etc.).

2.2 Marc polític belga

Per tal com Bèlgica està estructurada en forma d'Estat federal, el finançament d'investigacions científiques està vinculat a les competències polítiques específiques de cada departament. Els recursos potencials són, doncs, molt dispersos. A escala federal, els departaments d'Interior, de Justícia i d'Afers Científics, Tècnics i Culturals han elaborat programes nacionals de recerca que inclouen temes criminològics. Pel que fa a les comunitats i a les regions, és molt més difícil obtenir una visió de conjunt de les escasses i reduïdes pràctiques de finançament. Així mateix, molts aspectes relacionats amb la delinqüència i la justícia impliquen diverses competències, la qual cosa no facilita la coherència de les programacions i els finançaments.

El desenvolupament de les investigacions sobre el crim i la justícia a Bèlgica és tributari, sobretot, de les conseqüències polítiques d'incidents criminals violents.

Entre les conseqüències dels atemptats perpetrats per les Cèl·lules Comunistes Combatents (CCC) i les matances al Brabant való,² l'informe de la comissió d'investigació parlamentària encarregada d'estudiar com s'organitza la lluita contra el banditatge i el terrorisme, presentat el 30 d'abril de 1990, es concentra sobretot en els problemes de coordinació entre els diferents serveis policials, de control eficaç del seu funcionament, de llacunes en la política tècnica i d'absència d'una política criminal coordinada a Bèlgica. En la seva declaració governamental de 5 de juny de 1990 (anomenada Pla de Pentecosta) el Govern va anunciar un programa de reformes per resoldre aquests problemes.

2. PONSJAERS, JANSSEN, 1993, 52-55.

El Pla de Pentecosta també va anunciar la creació d'un servei especialitzat de política criminal amb un enfocament científic i jurídic dels fenòmens criminals. El Ministeri de Justícia, d'acord amb aquesta disposició, va constituir el gener de 1994 el Servei de Política Criminal, responsable de la coordinació de la política penal i format per juristes, criminòlegs, sociòlegs i psicòlegs. El personal científic, posat a disposició del conseller general de Política Criminal, pertany a l'Institut Nacional de Criminalística, al qual s'ha incorporat un departament de criminologia (INCC). La missió de l'INCC és, entre altres, efectuar o encarregar a tercers qualsevol investigació criminològica, estadística o jurídica en relació amb la política criminal. D'una manera concomitant a la creació del Servei, el Centre Nacional de Criminologia, subvencionat pel Ministeri de Justícia des de 1965,³ ha estat suprimit.

El 24 de novembre de 1991 (l'anomenat diumenge negre) les eleccions legislatives van donar una victòria inesperada als partits d'extrema dreta (el 25 % dels vots en algunes grans ciutats). Aquests partits havien dut a terme una virulenta campanya electoral sobre el vincle entre immigració i inseguretat, temes que d'aleshores ençà han estat objectius polítics candents per al govern de centre esquerra format arran de les eleccions. El govern, efectivament, declara que fa tot el possible per a lluitar contra la immigració il·legal i el dualisme de la societat —considerats responsables del descontentament dels electors i per a promoure la integració dels immigrants legals, la prevenció de la delinqüència i la recuperació de la confiança de la gent en la política i la justícia. Des d'aquesta perspectiva s'han creat els contractes de seguretat, establerts entre l'Estat i les grans entitats urbanes. El Secretariat Permanent de Política de Prevenció fou creat el 1993 en el si del Ministeri d'Interior amb vista a assegurar la coordinació i l'avaluació de la política de prevenció.

D'altra banda, el delicat assumpte de la reforma de les policies es tanca provisionalment en el moment de redactar aquestes ratlles (abril de 1998). La valoració material i intel·lectual de la policia ha estat cabdal en la política dels dos últims ministres d'Interior: així, destaca la creació del Servei General de Suport Policial, que inclou una cèl·lula de suport i d'estimulació encarregada del Monitor de Seguretat (enquesta nacional i local sobre la seguretat) i de publicar l'estadística criminal interpolicial integrada (SCII). De la mateixa manera que l'estadística de condemnats (elaborada pel Punt de Suport d'Estadístiques del Servei de Política Criminal del Ministeri de Justícia),⁴ la SCII dona prova de l'interès per «l'elaboració d'instruments primaris de recerca fiables, per tal d'aspirar a una recerca universitària més avançada».⁵

A més de les polítiques públiques ja esmentades, el 1994 es van votar i posar en pràctica noves mesures judicials contra la petita delinqüència, com ara la Llei de 10 d'abril de 1994, que proporciona un marc legal a la mediació penal, i la Llei d'11 de juliol de 1994, que institueix el procediment accelerat.

3. Vegeu PONSAERS, JANSSEN, 1993, 40-41.

4. BEUKEN, 1996.

5. PONSAERS, JANSSEN, 1993, 51.

El juny de 1996 la política penal i penitenciària fou objecte d'una nota orientativa publicada pel ministre de Justícia.⁶ Sobre la base dels resultats d'investigacions empíriques crítiques, aquesta nota proposa l'aplicació d'una política penal «reduccionista», l'elaboració d'una llei penitenciària i una reforma fonamental de l'enfocament penal i penitenciari dels malalts mentals i els delinqüents sexuals.

L'agost de 1996 esclata el cas Dutroux, amb enormes repercussions. El funcionament del sistema de justícia penal es posa en dubte, tant pel que fa a la seva eficàcia interna (guerra de les policies; coordinació entre policia, fiscalia i jutjat d'instrucció; procediment i control de la llibertat condicional; manca de mitjans dels serveis de justícia...) com a la seva actitud davant les víctimes, especialment envers els nens, cosa que fa emergir espontàniament un important moviment de solidaritat i una resposta política.⁷ S'estableix una comissió parlamentària d'investigació que elabora dos informes sobre les disfuncions del sistema i les responsabilitats individuals, així com les eventuais proteccions. A més, es va adaptar la legislació relacionada amb la recerca judicial mitjançant la Llei de 12 de març de 1998. La llibertat condicional es va reformar mitjançant les lleis de 5 i 18 de març de 1998.

2.3 Programes de recerca

La majoria de les novetats legals o polítiques comporten la realització d'investigacions i avaluacions. En aquest article, ens proposem presentar la inscripció de les investigacions finançades en el si dels programes federals promoguts per tres ministeris: Interior, Política Científica i Justícia.

2.3.1 El Ministeri d'Interior

Aquest Ministeri du a terme sistemàticament, des de 1985, un programa biennal i recurrent d'investigacions sobre l'organització de la policia i la seguretat dels ciutadans; el sisè programa es va iniciar el 1997. La tendència, ja posada de manifest per Ponsaers i Janssen (1993), s'ha desenvolupat. El debat polític, l'adopció de noves reglamentacions i la investigació s'han barrejat estretament, com mai no ho havien fet, en aquest sector concret del sistema d'administració de la justícia penal. Observem que el sector policial és, fins avui, el més obert a la recerca.

2.3.2 Els Serveis Federals d'Assumptes Científics, Tècnics i Culturals (SSTC)

Aquests Serveis, antigament anomenats Serveis de Programació de la Política Científica, elaboren diversos programes de recerca que solen esperonar les investigacions interuniversitàries i interdepartamentals.

6. PETERS, VANACKER, 1997.

7. D. a., 1997a.

a) L'any 1989 es va engegar el Programa de recerca en ciències socials, a partir del qual es va crear un punt de suport científic en matèria de delinqüència, policia administrativa i administració de la justícia penal (abril de 1990), amb l'objectiu de desenvolupar instruments per recopilar de forma recurrent les dades relatives als aspectes organitzatius de l'administració de la justícia penal i la realització d'una estadística criminal, tant horitzontal com vertical.⁸ S'ha establert una col·laboració entre les universitats, el Ministeri de Justícia i el Ministeri d'Interior, coordinada per la Universitat de Gant. El pol *policia* del punt de suport s'integrarà més endavant en el Servei General de Suport Policial del Ministeri d'Interior, mentre que el pol *justícia* s'incorporarà al Servei de Política Criminal del Ministeri de Justícia.

b) El Programa de recerca Protecció jurídica del ciutadà (1991-1994) fa referència explícita a l'acord de govern que preveia sobretot la millora de l'Administració de justícia, principalment gràcies a la utilització d'un llenguatge jurídic més comprensible, una instrucció més expeditiva dels litigis menors i una millor informació als justiciables davant els canvis econòmics i tecnològics. Aquest programa finançarà diversos projectes relacionats amb la justícia penal, que la majoria de vegades combinen aspectes jurídics i criminològics, teòrics i empírics.

c) El Programa d'investigacions socioeconòmiques prospectives (1995-1999) dóna suport a projectes de recerca universitaris o interdisciplinaris de llarga durada (quatre anys) sobre les polítiques socials; els vincles entre exclusió social, delinqüència i polítiques penals; les drogues; el ministeri públic; la política criminal integrada, etc. Tots els equips criminològics universitaris belgues participen en aquest programa.

d) Finalment, el Programa de suport a la política judicial (1997-1999), que es va promoure arran dels qüestionaris del funcionament de la justícia revelats pels recents casos de segrest de nens, implica exclusivament projectes d'investigacions específiques del funcionament de l'aparell penal. Aquests estudis en curs es refereixen a les alternatives a l'empresonament dels joves delinqüents, la introducció d'una dimensió victimològica en l'execució de les penes de presó, la demanda de justícia i els nous grups de pressió.

2.3.3 El Ministeri de Justícia

Al contrari del Ministeri d'Interior en programes de recerca, el Ministeri de Justícia respon amb l'absència de programació d'investigacions universitàries (excepte en benefici del desaparegut Centre Nacional de Criminologia). Tot i que el Servei de Política Criminal va col·laborar en l'elaboració del Programa de recerca de suport a la política judicial, les seves possibilitats de fer estudis empírics encara són limitades. Des de 1997, a més de la seva tasca principal de respondre a les peticions ministerials d'informació, el Departament de Crimi-

8. PONSAERS, JANSSEN, 1993, 43-51.

nologia de l'Institut Nacional de Criminalística i Criminologia (INCC) s'encarrega d'elaborar una política més coherent de recerca per al ministre de Justícia. Els mitjans econòmics d'aquest departament amb prou feines li permetien, fins aleshores, finançar una recerca universitària anual.

2.4 El marc europeu

La recerca belga a escala europea s'interessa prioritàriament per l'increment dels aspectes penals i policials de la política de la Unió Europea: cooperació internacional policial i judicial, política de drogues, immigració i exclusió social i frau en les subvencions europees. Tal com es pot apreciar, els treballs fomentats o finançats per la Unió Europea en l'àmbit que ens ocupa són, ara com ara, gairebé exclusivament jurídics.

El Consell d'Europa ha estat objecte d'investigacions,⁹ però alhora el mateix Consell ha dirigit la creació de nous instruments internacionals, com ara el Comitè Europeu per a la Prevenció de la Tortura i els Tractes Inhumans o Degradants, que han donat lloc a investigacions.¹⁰

3. EXAMEN DE LES INVESTIGACIONS

Hem agrupat les investigacions en quatre apartats: delictes i criminalitzacions, polítiques criminals, organització i funcionament del sistema d'administració de la justícia penal i estudis retrospectius. Som conscients del caràcter artificial d'aquesta proposta de distribució: no es tracta, en efecte, d'una tipologia d'elements excloents, sinó que, contràriament, els quatre apartats divideixen d'una manera fictícia —com si els seus objectes no estiguessin tan implicats en la recerca com en la realitat social— les infraccions, les polítiques, les administracions i la seva construcció històrica. És prou clar que les divisions pràctiques i pedagògiques que proposem poden ocultar interseccions que no tenim en compte, ateses les limitacions editorials d'aquesta contribució. Pels mateixos motius, hem hagut de seleccionar, per a cadascuna d'aquestes investigacions, la referència que ens ha semblat més representativa.

3.1 Delictes i criminalitzacions

Amb aquest títol s'esmenten les investigacions clíniques i etiològiques, així com les integratives, que aporten models explicatius o interpretatius del delicte i la criminalització.

Els estudis etiològics o interpretatius purs són escassos i, generalment, els duen a terme psicòlegs o psiquiatres adjunts als centres criminològics universita-

9. TULKENS, BOSLY, 1996.

10. SNACKEN, 1997b.

ris. Els treballs sobre el sentit i les formes de la delinqüència,¹¹ en particular de la delinqüència juvenil,¹² i sobre la psicopatia¹³ s'han prodigat al llarg dels anys noranta. Diversos estudis es refereixen a les representacions i les intervencions respecte als abusos sexuals¹⁴ o elaboren models etiològics i de tractament d'aquesta mena d'abusos.¹⁵ L'interès pels delinqüents sexuals ha augmentat notablement —la qual cosa ha tingut com a resultat la Llei de 13 d'abril de 1995— i encara s'ha potenciat més pel cas Dutroux. Poques investigacions tracten la delinqüència segons una perspectiva teòrica o un mètode que evitin, ni que sigui una mica, les formes de coneixement tradicionals i institucionals de la delinqüència tal com estan condicionades pel sistema penal.¹⁶

Durant els anys vuitanta a Bèlgica es van elaborar dos models generals del delicte i la criminalització, un d'explicatiu i un altre d'interpretatiu, que han estat aplicats durant els anys noranta, tant teòricament com empíricament: es tracta de la «vulnerabilitat de la societat» aplicada especialment a la delinqüència juvenil¹⁷ i a l'actor social.¹⁸ Aquests dos models tenen una gran influència de les aportacions de la criminologia interaccionista i radical i associen en la seva anàlisi les transgressions individuals i les reaccions socials i penals.

3.2 Polítiques criminals

3.2.1 La prevenció general

La qüestió de la prevenció general ha estat elaborada, tant teòricament com a la pràctica, sobretot partint del concepte de vulnerabilitat de la societat. S'ha estudiat l'acció concreta dels actors del terreny per tal de descobrir més clarament les missions de cadascun;¹⁹ la tesi de Goris, en curs, avalua els models de prevenció en els barris desfavorits. Els vincles entre urbanització, exclusió social, ensenyament, ajuda social, problemes entre els joves i prevenció general s'estudien en diversos treballs de recerca.²⁰

El treball de carrer és una forma especial d'ajuda social, ja que afavoreix el contacte amb els grups socials menys accessibles, com ara els menors «vulnerables», els immigrants, els toxicòmans, els sense casa, les prostitutes i els autors d'actes vandàlics en el seu medi, respectant alhora les seves opcions.²¹

11. KINABLE, 1990.

12. MAHY, 1994; DIGNEFFE, 1994; STEVENS, VAN OOST, 1995.

13. PHAM HOANG, 1996; KINABLE, 1998.

14. BORN, 1996.

15. BOGAERTS *et al.*, 1994.

16. En matèria de vandalisme, VERSLUYS, NOLLET, 1994; en matèria de toxicomania, MACQUET, 1992, 1994; BLANQUART, 1997.

17. VETTENBURG, WALGRAVE, 1991; WALGRAVE, 1992; BERX *et al.*, 1995; VAN WELZENIS, 1995; WALGRAVE, 1996.

18. Vegeu d.a., 1990; TULKENS, BOSLY, 1996; DIGNEFFE, PIRES, 1992; MERCENIER, 1997.

19. GORIS, MELIS, 1996.

20. VETTENBURG, 1991; MELIS, 1994.

21. SCHAUT, VAN CAMPENHOUDT, 1994; LESCRUWAERT, 1995; WALGRAVE, 1996.

3.2.2 Les noves polítiques de prevenció

a) Els sentiments d'inseguretat

El vincle entre inseguretat, victimització i exclusió social s'analitza des de diversos punts de vista. El concepte mateix de sentiment d'inseguretat és objecte de diferents estudis, que demostren que la inseguretat a les grans ciutats sovint es redueix erròniament a un problema de delinqüència.²² Els sentiments d'inseguretat i intolerància se solen contrastar entre les poblacions dels barris desfavorits, que alhora són víctimes d'un conjunt de desavantatges socials.

La Universitat Lliure de Brussel·les ha elaborat i posat en pràctica un projecte pilot de model local de prevenció, basat en una anàlisi criminològica i sociodemogràfica del centre de Brussel·les, en col·laboració amb el servei regional flamenc d'animació sociocultural, per tal d'afavorir el desenvolupament de la responsabilitat del sector associatiu i dels habitants del barri.²³

Altres investigacions examinen d'una manera més específica el sentiment d'inseguretat i la victimització dels immigrants,²⁴ amb les quals es palesen formes de victimització poc estudiades, com ara les originades en el racisme.

La relació entre inseguretat, exclusió social i polítiques sociopenals ha esdevingut, a més, un dels temes predominants de les recerques iniciades en el marc del Programa d'investigacions socioeconòmiques prospectives dels Serveis Federals d'Assumptes Científics, Tècnics i Culturals.

b) Els contractes de seguretat

Els anys noranta han estat marcats a Bèlgica per la instauració de noves polítiques qualificades avui en dia (pels investigadors) de sociopenals, per tal com han desintegrat —en benefici d'un concepte de prevenció global i integrada— els sectors tradicionals d'intervenció social per a desplegar una gestió sociopreventiva orientada a la prevenció de la delinqüència i de la inseguretat. Cartuyvels²⁵ fa una descripció i una anàlisi crítica d'aquestes noves polítiques públiques, els instruments principals de les quals són els contractes locals de seguretat i de prevenció.

Les noves polítiques són temporals, locals i sotmeses a avaluació: amb aquest objectiu s'han creat programes d'avaluació continuada del desenvolupament dels contractes de seguretat. El fet mateix que aquestes noves polítiques de prevenció s'hagin articulat a escala local entorn de la policia municipal com a actor pivot ens ajuda a entendre també la posició de la policia respecte a la gran majoria de les investigacions dutes a terme en l'àmbit de la justícia penal.

En aquest sentit s'han programat i realitzat avaluacions globals,²⁶ així com avaluacions d'aspectes particulars i molt valorats de la política de seguretat: la

22. PONSAERS, 1997.

23. NAEGELS *et al.*, 1992.

24. COLLE, 1997; HEBBERECHT, 1994.

25. CARTUYVELS, 1996b.

26. VERSLUYS, 1993; DEFRAENE *et al.*, 1994; VAN DEN BROECK, ELJAERTS, 1997; LACROIX *et al.*, 1996; VAN ELCHINGEN, VAN OTRIVE, 1997.

polícia de proximitat,²⁷ l'organització de l'ajuda a les víctimes²⁸ i la lluita contra l'absentisme escolar.²⁹

Fins avui, alguns estudis solament es dediquen a examinar les transformacions de les pràctiques socials aplicades en el nucli dels nous dispositius de prevenció.³⁰

3.2.3 L'enfocament d'infraccions específiques

La manca de dades sobre l'epidemiologia de la delinqüència a Bèlgica, així com l'absència d'estadístiques policials i judicials integrades, han comportat algunes recerques essencialment descriptives. Més enllà de la descripció d'una certa forma de delinqüència (i, de vegades, de la millora de la recopilació de dades en la matèria), aquestes investigacions solen descriure l'enfocament policial i/o judicial actual en la matèria i suggerir reformes, la majoria de vegades per optimitzar una política criminal concreta. S'ha seguit aquest enfocament sobretot en matèria d'estupefaents i, en menys mesura, en relació amb les altres formes de delinqüència: el vandalisme,³¹ la violència a les discoteques,³² la criminalitat transfronterera,³³ les infraccions a la seguretat del trànsit,³⁴ la delinqüència informàtica,³⁵ el tràfic d'éssers humans³⁶ i les infraccions en matèria de medi ambient.³⁷ La privatització, mitjançant les assegurances, de la prevenció en matèria de robatori ha estat objecte d'una tesi doctoral.³⁸

Des de 1990 les investigacions sobre les drogues en sentit ampli s'han desplegat en moltes direccions. La consistència pròpiament política d'aquesta problemàtica s'ha incrementat,³⁹ i també ho ha fet la dimensió conflictiva dels debats sobre aquesta qüestió entre el món polític i els àmbits penal, social i sanitari en relació amb els usuaris de drogues.⁴⁰ Tot i que la qüestió del tràfic de drogues és omnipresent en el desenvolupament de l'atenció política al crim organitzat, sembla que la recerca encara no s'hi interessa. També s'observa l'impacte de la política de la Unió Europea en la realització d'investigacions: així, s'han estudiat, d'una manera crítica, la política europea⁴¹ i, d'una manera comparativa, les pràctiques socials⁴² en matèria de drogues.

27. ELIAERTS *et al.*, 1990a, 1993; VAN DEN BROECK, ELIAERTS, 1994; LEMONNE, SIMONELLI, 1997.

28. DEFRAENE *et al.*, 1995.

29. HACCOURT *et al.*, 1998.

30. CARTUYVELS, 1995; POULET, 1995.

31. VAN LIMBERGEN, VERTONGEN, 1991; VAN LIMBERGEN, WALGRAVE, 1991; VAN LIMBERGEN, VAN WELZENIS, 1991; COMERON, 1992; 1997.

32. GÉRON-COSTER, 1997.

33. DE RUYVER *et al.*, 1991a.

34. GÉRON-COSTER, 1996; CHAINIAUX, 1996.

35. GUTWIRTH, 1993; GÉRARD, WILLEMS, 1997; d. a., 1997b.

36. DE STOOP, 1992; CAPPELAERE, 1996.

37. ELIAERTS *et al.*, 1990b; DE BIASIO, FOUCART, 1992.

38. LEMAITRE, 1993; 1995.

39. Vegeu KAMINSKI, 1996.

40. CHRISTIAENSEN, GOETHALS, 1994; MARY, 1995.

41. TULKENS, BOSLY, 1996; KAMINSKI, 1997.

42. CAPPI, 1993.

A la Universitat de Gant, de Ruyver i el seu equip han fet estudis normatius sobre la política que cal seguir en aquesta matèria, així com estudis descriptius sobre la relació entre la utilització de drogues il·legals i la delinqüència⁴³ i sobre la utilització de drogues legals i il·legals per part dels adolescents.⁴⁴

En algunes investigacions, la relació entre l'estil de vida dels adolescents i l'ús de drogues legals i il·legals se situa en el marc sociocriminològic més ampli de la cultura juvenil.⁴⁵

Certes investigacions tenen en compte fins i tot la criminalització primària dels estupefaents. Aquestes investigacions de naturalesa i amplitud diversa examinen la posició i el sentit de la llei penal davant l'ús d'estupefaents.⁴⁶

Alguns treballs relacionats amb la qüestió de la toxicomania es limiten a l'estudi de la criminalització secundària dels usuaris de drogues. Tot seguit els esmentarem, en la mesura en què aquestes investigacions afecten la totalitat o part de l'administració de la justícia penal i contribueixen a l'estudi del seu funcionament seleccionant el tractament dels usos de drogues com a indicador privilegiat.

3.2.4 La presa en consideració de les víctimes

A Bèlgica, com a la resta del món, la víctima ha rebut més atenció en els anys noranta. A més d'una publicació antropològica recent,⁴⁷ s'aprecia un creixement en el nombre d'investigacions sobre la victimització i les seves conseqüències,⁴⁸ així com sobre l'acollida i l'ajuda, social i psicològica, a les víctimes o a certes categories de víctimes.⁴⁹ Algunes d'aquestes investigacions van suscitar la promoció del paradigma de la «justícia reparadora», essencialment amb el suport de la Universitat Catòlica de Lovaina, tant per als menors (vegeu-ho més endavant) com per als adults. En el si de la Fiscalia de Lovaina s'ha dut a terme una investigació-acció, per tal d'introduir la mediació reparadora per a delictes de mitjana gravetat que són objecte de diligències.⁵⁰ Amb el suport inicial de la Fundació Rei Balduí, l'experiència es va estenent progressivament a altres districtes en el marc del pla global del Govern federal. L'avaluació d'aquestes experiències continua en el si de dos projectes en curs dels SSTC.

3.3 L'administració de la justícia penal

Amb aquest títol es presenten les recerques dedicades significativament a aspectes d'organització i funcionament institucionals de l'administració de la justí-

43. DE RUYVER *et al.*, 1992.

44. DE RUYVER *et al.*, 1991b.

45. VERCAIGNE, 1996a, 1996b; PAUW, ENHUS, 1997.

46. GUILLAIN, LALIEUX, 1995; MERCENIER, 1997.

47. CHAUMONT, 1997.

48. BEUKEN, VALKENEER, 1992; PETERS, GOETHALS, 1993; HAYEZ, VANDERMEERSCH, 1994.

49. SNACKEN, MARTIN, 1991; AERTSEN, CRAEMER, 1993; DEFRAENE *et al.*, 1995; AERTSEN *et al.*, 1996; BOUVERNE-DE BIE, 1996.

50. PETERS, 1996; VAN GARSSE, 1996.

cia penal. Encara que les investigacions esmentades analitzen diversos segments del sistema penal, nosaltres les classificarem en funció del sector predominant al qual es vincula l'anàlisi.

3.3.1 La policia

Aquest sector de recerca ha estat el més desenvolupat durant els anys noranta, per la concurrència d'un seguit d'esdeveniments que ja ha estat descrita per Ponsaers i Janssen,⁵¹ però que no ha fet més que ampliar-se.

Els temes de recerca sobre la policia, suscitats la majoria de vegades pel programa del Ministeri d'Interior, es poden agrupar de la manera següent:

- a) la posada a punt d'estadístiques integrades a partir del nivell policial,⁵²
- b) les relacions entre la policia i el ciutadà,⁵³ a través de certes pràctiques de control, l'enfocament policial dels nens que han estat víctimes o testimonis d'infraccions⁵⁴ o l'acostament a certes poblacions com ara els joves⁵⁵ i els immigrants;⁵⁶
- c) l'organització i el funcionament dels cossos i els serveis generals o especialitzats de les policies municipals,⁵⁷ així com l'estatus disciplinari i la formació dels policies;⁵⁸
- d) el desenvolupament de les empreses privades de seguretat i vigilància, l'estatus i l'organització dels detectius privats i els serveis privats d'investigació,⁵⁹ així com les relacions problemàtiques entre sector privat i policia pública;⁶⁰
- e) les dificultats relatives a la col·laboració entre els serveis policials locals, nacionals⁶¹ i internacionals,⁶² i
- f) l'avaluació i l'orientació dels projectes locals de prevenció de la delinqüència,⁶³ a les quals cal afegir a partir de 1993 les avaluacions dels contractes de seguretat.

La privatització i l'especialització de la funció policial són dos temes que dominen la recerca dels anys noranta. La privatització creixent de les funcions de seguretat ha comportat legislacions noves; de fet, la recerca en aquesta matèria s'ha centrat en les demandes de serveis de seguretat fetes pels particulars, així com en les relacions entre serveis privats i policies públiques. L'especialització, d'altra banda, està en joc en les disputes entre forces policials «rivals» que tenen lloc en molts àmbits. Els efectes de l'especialització han

51. PONSAERS, JANSSEN, 1993.

52. BEUKEN *et al.*, 1991; VAN KERCKVOORDE *et al.*, 1991; BRUGGEMAN, 1992.

53. ELIAERTS *et al.*, 1990a; ELIAERTS, ENHUS, 1992.

54. VERBANDT, PONJAERT, 1996.

55. VERHELLEN *et al.*, 1991.

56. CASMAN *et al.*, 1992.

57. KAMINSKI *et al.*, 1991; VAN DEN BROECK, ELIAERTS, 1993; ABSIL, FOUCCART, 1994.

58. DE BIASIO, FOUCCART, 1991.

59. CAPPELLE, 1991; DE DECKER-FÉOLI, 1991; LINDEKENS, 1992; BOON, 1993a; COOLS, 1994.

60. BOON, 1993b; DECORTE, VAN LAETHEM, 1997.

61. PASMANS *et al.*, 1996.

62. FIJNAUT, 1992, 1993a; BRAMMERTZ *et al.*, 1993; ENHUS, VAN OUTRIVE, 1994; RENAULT, DERRIKS, 1994; RENAULT, 1995; DE HERT, VANDERBORGH, 1996.

63. POULET *et al.*, 1991; ARIMONT, LACROIX, 1995.

estat estudiats tant en l'àmbit de la col·laboració nacional i internacional com en el de l'organització dels cossos de policia.

La recerca en el marc dels programes del Ministeri d'Interior està relacionada amb la criminologia administrativa: aquesta denominació fa referència a una recerca que té en compte les dimensions constructivista i crítica de les experiències de la criminologia per a posar-les al servei de la millora del sistema penal. Així, la recerca que s'ha fet es redueix sovint a inventaris i descripcions d'experiències i de pràctiques que alimenten en temps real la reconstrucció política de l'aparell policial belga. La majoria de les investigacions esmentades en aquest apartat interprenen l'aparell policial com un objecte més o menys disfuncional l'organització i/o el funcionament del qual cal millorar. Només si l'investigador té capacitat de distanciar-se en la construcció de l'objecte d'estudi que arriba a imposar progressivament al patrocinador es pot eludir el valor utilitari de les investigacions perquè elles dóna una veritable dimensió de plusvàlua de saber.

Certes ofertes de recerca del Ministeri d'Interior adquireixen el caràcter d'auditories, que haurien de ser efectuades per un servei d'estudis intern més sòlid, per a permetre a les universitats o als serveis d'investigació no universitaris conservar una dimensió científica i crítica del seu enfocament. El resultat és que els mitjans, per a un enfocament d'aquest tipus, corren el risc d'esgotar-se si no es nodreixen dels programes de recerca. En aquest sentit, destaca la inversió i la temporalitat diferent dels programes dels Serveis Federals d'Assumptes Científics, Tècnics i Culturals.⁶⁴

Juntament amb les investigacions de tipus administratiu que aprofundeixen en la perspectiva de gestió i eficàcia, ens sembla que es poden identificar altres tendències, relatives a «cultures de recerca» diferents: les investigacions de sociologia sobre la cultura organitzativa i l'exercici de la funció policial (esmentarem, entre altres, les tesis en curs d'Easton i Enhus), així com les investigacions garantistes que privilegien l'estudi de la policia en les seves relacions amb els principis fonamentals i els drets humans. Com podem veure, els mètodes de recerca es distingeixen segons aquestes tendències: les investigacions de gestió provenen d'entrevistes i enquestes, mentre que els mètodes no directius d'entrevistes i observacions són duts a terme per les investigacions culturals i garantistes.

3.3.2 *Les institucions judicials*

Alguns estudis empírics han examinat el funcionament i la presa de decisions de les institucions judicials. Per motius que ja hem esmentat, el seu nombre és molt limitat en comparació dels altres estudis sobre la policia. A més, la manca d'obertura del món judicial a la recerca, que anys enrere es manifestava en la denegació d'entrevistes, explica així mateix la preeminència de les anàlisis d'expedients sobre qualsevol altre mètode d'investigació. Tanmateix, la situació ha millorat en el decurs dels anys noranta.

64. Vegeu, sobre aquest tema, MARY, 1998. I, com a prova, POULET, 1995.

a) El ministeri públic és objecte d'un estudi sobre el marc organitzatiu del treball dels magistrats de la fiscalia i dels jutges d'instrucció.⁶⁵

b) Dues reformes legislatives (en 1973 i 1990) han mirat de limitar l'aplicació de la presó preventiva a Bèlgica, aparentment sense èxit. Una primera anàlisi d'expedients en quatre districtes judicials, abans i després de la reforma de 1973, ha revelat no solament la naturalesa dels factors que influeixen en la decisió dels jutges d'instrucció, sinó també la importància de les diferències regionals i el seu impacte en la relació entre magistrats de la fiscalia i jutges d'instrucció.⁶⁶ Una altra anàlisi quantitativa d'expedients intenta avaluar la influència de la reforma de 1990, que va introduir la llibertat condicional com a alternativa a la presó preventiva.⁶⁷ Aquesta investigació continua per l'impuls adquirit de l'anàlisi de la superpoblació penitenciària a Bèlgica, establint un vincle entre inflació carcerària i polítiques penals.⁶⁸

c) Dos temes dominen les escasses investigacions actualment en curs sobre la determinació de la pena: la inflació carcerària i l'enfocament penal d'infraccions o de poblacions específiques. La inflació carcerària és deguda en diversos països a un increment important del nombre de detinguts amb penes de llarga durada. L'evolució de les polítiques penals i penitenciàries s'estudia tant a escala internacional, a partir d'un enfocament comparatiu, com a escala nacional.⁶⁹ La tesi en curs de Tubex analitza sobretot, en ple auge d'aquesta evolució, el valor simbòlic de la pena de mort i de la seva abolició el 1996. Al seu torn, s'han introduït a Bèlgica la mediació penal i el treball d'interès general i s'han estès les alternatives existents.⁷⁰ Les seves probabilitats de contrarestar la inflació carcerària, però, són escasses.⁷¹ Finalment, les funcions latents i culturals de la penalitat, així com la importància simbòlica de la presó en el si de la «cultura penal judicial», són objecte d'una tesi doctoral.⁷²

Pel que fa a l'evolució de l'enfocament judicial de les infraccions en matèria d'estupefaents des de 1986 ha estat estudiada per de Pauw, sobre la base d'una anàlisi quantitativa de les sentències,⁷³ aprofundida mitjançant entrevistes als magistrats.⁷⁴ La sobrerepresentació en la població penal i la sobrepenalització d'immigrants magribins planteja la doble qüestió de les dimensions psicosocials i culturals de l'exercici de la funció judicial i de la representació de l'etnicitat per factors sociodemogràfics i econòmics.⁷⁵ Brion fa un estudi de la posició dels immigrants en el conjunt del sistema penal, dels factors discriminatoris i dels costos socials diferencials del sistema de justícia penal mitjançant anàlisis estadístiques,

65. DUPONT *et al.*, 1992.

66. NAUW, 1990.

67. SNACKEN *et al.*, 1997.

68. BEYENS *et al.*, 1993.

69. TUBEX, SNACKEN, 1996.

70. Vegeu VANNESTE, 1993; NAUW, 1997.

71. SNACKEN, a MARY, 1997a.

72. BEYENS, 1998.

73. DE PAUW, LEMPEREUR, 1990.

74. DE PAUW, 1996.

75. BRION, 1994; tesi en curs de DE PAUW.

anàlisis d'expedients i entrevistes a persones directament afectades.⁷⁶ Les dones delinqüents, en canvi, es beneficien d'un tracte preferent per part dels jutges.⁷⁷

3.3.3 *El sector penitenciari i postpenitenciari*

Des de l'abandó de la col·laboració institucionalitzada entre l'administració penitenciària i les universitats entre 1992 i 1993 hi ha hagut poques investigacions a les presons. En canvi, la Fundació Rei Balduí⁷⁸ i el Comitè Europeu per a la Prevenció de la Tortura⁷⁹ han potenciat l'interès pel sector penitenciari.

En l'àmbit policial, però, de vegades les universitats s'han encarregat del mateix tipus de tasques i les oficines especialitzades han fet moltes auditories sobre l'estructura del personal penitenciari, la comptabilitat i altres aspectes de la gestió carcerària. Partint d'una anàlisi econòmica del paisatge penitenciari a Bèlgica, sol·licitat pel ministre de Justícia Wathelet, l'empresa Tractebel ha rebut una subvenció suplementària important per la presentació de propostes relacionades amb el règim dels detinguts o la seva classificació segons la seva «perillositat». Aquestes propostes, importades dels Estats Units i el Canadà, han estat criticades per experts⁸⁰ i investigadors.⁸¹

Els temes principals de les investigacions dutes a terme al llarg dels anys noranta fan referència a la superpoblació penitenciària, als problemes plantejats per grups de detinguts específics i a l'absència de protecció jurídica dels detinguts.

La superpoblació penitenciària és objecte de mesures quantitatives —basades en les estadístiques penitenciàries— i de mesures qualitatives —basades en visites a presons i entrevistes a detinguts i a membres del personal.⁸² La inflació carcerària s'analiza tenint en compte el conjunt de factors socioeconòmics, polítics i penals.⁸³ Les repercussions del cas Dutroux il·lustren clarament la importància dels factors polítics i mediàtics. Entre els efectes de la superpoblació, s'ha estudiat la filosofia i les conseqüències de la privatització de les presons i la introducció de la vigilància electrònica en alguns països.⁸⁴

Alguns estudis examinen els problemes de gestió i tractament plantejats per grups de detinguts específics, com ara els malalts mentals,⁸⁵ els usuaris de drogues⁸⁶ i els delinqüents sexuals.⁸⁷

L'absència gairebé total d'una posició jurídica dels detinguts a Bèlgica és criticada per diversos autors, que associen anàlisis jurídiques i penològiques.⁸⁸ S'ha

76. BRION, 1995.

77. GOETHALS *et al.*, 1995.

78. LAMPAERT, 1994.

79. SNACKEN, 1997b.

80. VANACKER, 1996.

81. TUBEX, 1996.

82. BEYENS *et al.*, 1993.

83. BEYENS *et al.*, 1993; SNACKEN *et al.*, 1994.

84. BEYENS *et al.*, 1992; BEYENS, SNACKEN, 1996.

85. COSYNS *et al.*, 1994; GOETHALS, 1991.

86. KELLENS *et al.*, 1995; ADAM, BARTHOLEYNS, 1997; VAN LIMBERGEN, 1997.

87. COSYNS *et al.*, 1994.

88. SNACKEN, 1991; SMAERS, 1994; DUPONT *et al.*, 1996; Societat Belga de Criminologia, 1997.

fet un estudi empíric sobre la necessitat d'informació jurídica a les presons i les possibilitats de descobrir aquesta necessitat.⁸⁹

Altres estudis fan referència a la introducció eventual de visites familiars no controlades⁹⁰ i a la sanitat a les presons.⁹¹ Pel que fa a l'educació a les presons,⁹² s'ha fet una investigació-acció.⁹³

Els problemes identificats pel personal penitenciari constitueixen un tema emergent des dels anys noranta, tractat a partir de les relacions amb els detinguts, l'estrès professional⁹⁴ i les dificultats de gestió.⁹⁵

Com a conseqüència de la comunitarització a Bèlgica, l'ajuda social als justiciables —incloent-hi els detinguts— ocupa el centre de discussions i conflictes de competències. El principi de continuació de l'ajuda social externa (comunitària) a les presons es va acceptant només de mica en mica i difícilment es posa en pràctica.⁹⁶

3.3.4 La justícia de menors

Algunes investigacions empíriques donen prioritat a l'estudi de la trajectòria institucional del menor⁹⁷ i a l'estudi de les decisions que es prenen en el sistema de justícia.⁹⁸ El dret a sancionar i les sancions alternatives constitueixen un tema essencial d'investigacions focalitzades en el model normatiu i de sancions del dret de menors (compareu-ho amb la Comissió per a la Reforma de la Legislació sobre Protecció de la Joventut). L'enfocament penal dels menors sovint ha servit —i encara serveix— com a referència per a un estudi històric⁹⁹ dels models de justícia. Walgrave i el seu equip consideren així la justícia reparadora com un nou model de justícia penal.

Les metamorfosis en la protecció de la joventut es qüestionen amb vista al futur, però també en referència a la seva història.¹⁰⁰ Els temes de la responsabilització del menor i de l'evolució des d'un dret de protecció de la joventut cap a un dret de la joventut són objecte d'un consens creixent. Les garanties procedimentals i els procediments alternatius per a la regulació de la delinqüència juvenil s'examinen prestant una atenció especial a les prestacions comunitàries.¹⁰¹ El professor Verhellen i el seu equip s'han especialitzat en drets dels menors i han cons-

89. CONINCK *et al.*, 1997.

90. GOETHALS, VAN HAELEWYN, 1993.

91. JANSSEN *et al.*, 1991; LALIEUX, 1997.

92. HOUCHON, JANSSENS, 1994.

93. Vegeu també MARY, 1991.

94. VERHAEGHE, 1994.

95. VANACKER, 1996.

96. MARY, 1991; BOUVERNE-DE BIE, 1996.

97. DIGNEFFE *et al.*, 1990; BORN *et al.*, 1996.

98. BEUKEN *et al.*, 1990; DULIÈRE, RAVIER, 1992.

99. DUPONT-BOUCHAT, 1996; CHRISTIAENS, 1998.

100. TULKENS, TRÉPANIER, 1995.

101. ELIAERTS, VANSTEENKISTE, 1995; DECOCK, VANSTEENKISTE, 1995; ELIAERTS, VANDERHAEGEN, 1996; GEUDENS, WALGRAVE, 1997.

tituït a Gant el Centre per als Drets dels Nens.¹⁰² Destaca també la creació l'any 1996 d'un PAI (pol d'atracció interuniversitari, dirigit per Françoise Tulkens, a la Universitat Catòlica de Lovaina), subvencionat pels Serveis Federals i destinat a donar suport a un consorci de recerques sobre el tema del dret de menors.

3.4 Estudis retrospectius

El sector de les investigacions retrospectives s'ha desenvolupat durant els anys noranta. Actualment, la importància d'aquesta recerca és més qualitativa que no pas quantitativa. La crisi o la mutació, tant dels objectes (la justícia penal) com del saber sobre aquests objectes, determinen les temptatives de reestructurar el saber o de tornar a apropiarse una consciència clara de les continuïtats i ruptures que afecten el present. Així, amb aquest títol s'engloben tant recerques que es poden qualificar d'epistemològiques o reflexives com investigacions històriques o genealògiques.

3.4.1 Història de les organitzacions i de les polítiques penals

El sempre difícil accés a les fonts i la deficiente institucionalització belga de la història del dret i de la justícia converteixen aquest àmbit de recerca en un sector emergent,¹⁰³ que no solament aplega —amb els seus diferents punts d'entrada en la matèria— els historiadors de lletres, els especialistes en història social i els historiadors del dret, sinó també els investigadors en ciències socials interessats pel passat del seu objecte de recerca. Aquesta emergència és possible, al seu torn, per la recent obertura de l'accés als arxius judicials i per la creixent institucionalització, tant nacional com internacional, de les xarxes d'investigadors en història del dret i de la justícia.

Les estadístiques penals han estat objecte d'investigacions a fi de conèixer la història de les polítiques penals¹⁰⁴ i, en particular, de la política de persecució de les fiscalies des de 1863: s'han estudiat els motius de classificació i les formes de provisió de la fiscalia.¹⁰⁵ A partir de la reconstitució de sèries estadístiques de les poblacions penitenciàries i de paràmetres econòmics, una tesi ha verificat els models explicatius que vinculen l'economia a la penalitat, tal com van ser elaborats per Rusche i Kirchheimer, Melossi, Godefroy i Laffargue.¹⁰⁶

El naixement, l'organització i la transformació de les institucions constitueixen un sector continu de producció d'investigacions històriques: en relació amb aquest tema, esmentarem una obra fonamental sobre la història de la policia¹⁰⁷ i les investigacions de Velle sobre el poder judicial i el ministeri públic.¹⁰⁸ En aquest sentit, assistim al nou desenvolupament d'un estudi sociohistòric de les categories de

102. VERHELLEN, 1996.

103. ROUSSEAU, 1995-1996.

104. VAN KERCKVOORDE, 1993.

105. JANSSEN, 1991.

106. VANNESTE, 1997.

107. VAN OUIRIVE *et al.*, 1991.

108. VELLE, 1994, 1995a, 1995b.

dret penal i de justícia penal,¹⁰⁹ així com dels «homes i les seves pràctiques».¹¹⁰ Algunes investigacions sobre el control de les persones no integrades en el mercat de treball,¹¹¹ sobre les penitenciaris per a nens,¹¹² sobre la classificació¹¹³ i sobre la defensa social¹¹⁴ ens informen alhora de les figures criminalitzades i dels límits de les polítiques penals del passat. La repressió de la col·laboració amb l'enemic després de la Segona Guerra Mundial ha estat objecte d'investigacions històriques¹¹⁵ i de sociologia jurídica i política.¹¹⁶

3.4.2 Història de les normes penals

Algunes investigacions recents sobre criminologia estan especialment marcades per un segell diacrònic. Cartuyvels, des d'un enfocament genealògic, s'interessa pels processos actius dins la mateixa normativa penal i, en particular, dins la seva codificació en el segle XVIII.¹¹⁷ En la seva tesi, Mary¹¹⁸ proposa un enfocament força similar, aplicat a l'àmbit de la política criminal. A la seva manera, tots dos autors conviden a la reflexió macrosociològica sobre el lloc de la norma penal dins l'Estat social en crisi. Aquestes dues investigacions participen, així, en un debat més ampli sobre el model de justícia que podria prevaler en una època de mutacions socials i normatives.¹¹⁹

Cal destacar, així mateix, tres investigacions que —a l'efecte d'un estudi de les normes i les polítiques penals— prenen com a objecte i com a mètode els indicis escrits dels treballs parlamentaris. Aquestes investigacions analitzen els discursos dels parlamentaris sobre el criminal¹²⁰ i la seva argumentació abolicionista o retencionista relativa a la pena de mort,¹²¹ i això, des de la fundació de l'Estat belga. Des del punt de vista més proper, s'han estudiat també les representacions socials dels parlamentaris sobre la delinqüència urbana.¹²²

3.4.3 Història de la criminologia i del pensament penal

Els enfocaments retrospectius també es refereixen a la criminologia o, més exactament, als conceptes o sabers que s'hi poden relacionar: sabers emergents des del segle XVIII dels quals es pretén descriure el desenvolupament en els diver-

109. ROUSSEAU, 1990.

110. Fórmula presa de ROUSSEAU, 1995-1996.

111. TANGHE *et al.*, 1990.

112. DUPONT-BOUCHAT, 1996; CHRISTIAENS, 1994, 1996, 1997, 1998.

113. LIS, SOLY, 1990a; 1997.

114. GOETHALS, 1991.

115. Sobre la col·laboració econòmica, LUYTEN, 1996.

116. Sobre la col·laboració política, HUYSE, DHONDT, 1991.

117. CARTUYVELS, 1996a; vegeu també VERVAELE, 1991.

118. MARY, 1998.

119. CARTUYVELS *et al.*, 1996; MUNCK, 1995; TULKENS, VAN DE KERCHOVE, 1996.

120. WEBER, 1997.

121. SAUVAGEAU, 1998.

122. LALIEUX, 1997a.

sos camps de saber que precedeixen la seva denominació com a tal¹²³ o sabers en què les paraules donen raó dels límits, sigui quina sigui la seva epistemologia.¹²⁴ La tesi de Gutwirth replanteja la qüestió de la relació entre saber criminològic i poder penal. L'autor denuncia, mitjançant l'anàlisi de tres institucions (justícia de menors, internament i classificació dels malalts mentals), el poder d'instrumentalització del dret de què disposen les ciències socials (normalitzadores i disciplinàries), poder que fa perdre al dret la seva funció de protecció de l'individu i de mediació entre veritats subjectives.¹²⁵

A més, la criminologia es troba en ple centre de l'enfocament retrospectiu com a significació d'una institucionalització: els llocs d'institucionalització examinats són l'ensenyament i la recerca en criminologia¹²⁶ o bé la publicació criminològica.¹²⁷ Les mateixes teories i la seva evolució són objecte d'estudis duts a terme a la Universitat de Gant: així, s'ha estudiat la influència potsmodernista (o hipermodernista) en la criminologia¹²⁸ i la criminologia feminista. Des d'una perspectiva més individualista, destaquen, a més, estudis sobre Beccaria,¹²⁹ sobre Prins¹³⁰ i sobre una galeria de retrats d'un passat sovint molt remot.¹³¹

4. CONCLUSIONS

Les conclusions d'aquesta contribució es concentraran en les tendències de l'evolució de la recerca. Aquestes tendències estan relacionades amb:

- l'evolució quantitativa de la recerca i els efectes del desenvolupament de la recerca finançada;
- els objectes prioritaris de la recerca;
- el desenvolupament d'una recerca reflexiva;
- els models subjacents a la diversitat dels objectes de recerca, i
- la globalització dels objectes.

4.1 L'evolució quantitativa de la recerca. La recerca finançada

El nombre d'investigacions relacionades amb el crim i la justícia ha augmentat notablement a Bèlgica durant els anys noranta. Es manifesta una evolució concomitant en l'àmbit de la recopilació de dades estadístiques sobre el crim i la justícia, en la mesura que els departaments ministerials directament involucrats (Interior i Justícia) han fet esforços considerables, però haurien d'obrir noves possibilitats a

123. DEBUYST, 1990; DIGNEFFE, 1991; DEBUYST *et al.*, 1995; TULKENS, CARTUYVELS, 1993.

124. NIKOLOPOULOS, 1993; LABADIE, 1995.

125. GUTWIRTH, 1993; ALEXANDER, GURWIRTH, 1997.

126. VAN DER VORST, MARY, 1990.

127. KAMINSKI, 1995; HOGENRAAD *et al.*, 1995.

128. LIPPENS, 1998; VAN HOOREBEECK, 1997.

129. TULKENS, 1990.

130. MARY, 1990.

131. FJNAUT, 1993b.

les recerques futures. És evident que les investigacions finançades per les autoritats governamentals han adquirit una posició predominant en el conjunt de la producció estudiada.

No cal dir que s'han d'examinar les conseqüències d'aquesta evolució en els temes tractats, els enfocaments teòrics i la independència científica d'aquests estudis. Així, s'aprecia el predomini quantitatiu de les investigacions relacionades amb la seguretat i la policia, així com sobre la influència neta d'incidents o d'esdeveniments amb importants repercussions polítiques. Aquests dos factors obren més que mai el camp penal a la recerca científica. La seva programació, però, s'estableix a curt termini i, en gran mesura, manté una dependència de l'encàrrec polític, de manera que la seva aportació teòrica és relativament escassa. Fins i tot quan una perspectiva interaccionista i crítica constitueix la base implícita de la construcció de l'objecte de les investigacions, la seva programació els fa participar sovint en una estratègia d'assistència i avaluació de les polítiques i els dispositius penals.

Llevat del que s'enuncia tot seguit sobre la promoció de conceptes o el desenvolupament de models en què s'engloba la recerca, és de doldre, doncs, un cert retrocés en la recerca fonamental. Tanmateix, la institucionalització i el reconeixement de la criminologia en els seus dos vessants de l'ensenyament i la recerca també han afavorit l'increment del nombre de tesis doctorals que, malgrat que habitualment tenen l'origen en el programa públic, es distancien i contribueixen a establir uns fonaments nous en la recerca.

4.2 Els objectes prioritaris de la recerca

La producció d'investigacions sobre formes de delictes i de criminalitzacions resta sovint confinada als tipus de delinqüència «tradicional», tot i que s'aprecia l'interès per certs fenòmens recents, com ara la globalització i la informatització. El delicte de coll blanc o organitzat continua poc estudiat. Els estudis etiològics són minoritaris i, essencialment, d'orientació psicològica o psiquiàtrica. En el camp criminològic, però, han sorgit conceptes etiològics o interpretatius (la vulnerabilitat social, l'actor social) que es caracteritzen pel seu poder d'integració de l'estudi de les transgressions i de les aportacions de la criminologia interaccionista i radical.

Així, doncs, la majoria dels estudis criminològics a Bèlgica fa referència a la política criminal i al sistema de justícia penal, fins i tot quan hi ha fenòmens criminals específics en el nucli d'aquests estudis. En general els estudis morfològics fan una aportació teòrica restringida i contribueixen més aviat a l'interès administratiu per l'increment de l'eficàcia de la política criminal. Encara que el camp policial és el més obert a la recerca des de fa deu anys —subjecte a uns mètodes molt diversificats (enquestes, converses, observacions participatives)— els camps judicial i penitenciari resulten, per diferents motius, més reticents a l'estudi del seu funcionament i dels mètodes d'accés a la informació, la majoria reduïts a l'anàlisi d'expedients i de converses.

4.3 La recerca reflexiva

Un dels canvis més importants en la recerca és l'emergència de la dimensió històrica i reflexiva, no solament pel que fa a la història del crim o de la justícia, sinó que també la genealogia dels sabers, de les produccions penals i criminològiques i de les teories sobre el crim i la justícia és objecte d'un interès creixent i es revela de vegades com el millor mètode per a imaginar un present massa complex i, alhora, massa simplificat.

4.4 Els models subjacents

També ens agradaria donar raó en aquest article de la vinculació de la recerca a models que es poden identificar pel seu medi universitari d'origen i promoció. A part d'una influència sovint comuna dels corrents interaccionistes i crítics en el pensament criminològic belga, i ultra les especialitzacions en termes d'objectes, es poden reconèixer variables culturals que matisen de diferent manera les investigacions. Així, el concepte d'actor social i la definició del camp criminològic mitjançant el triangle *creació, transgressió i aplicació de la llei* formen una part important de la identitat de la Universitat Catòlica de Lovaina. Així mateix, però d'una manera pragmàtica, la mateixa universitat ha desenvolupat un seguit de recerques i d'activitats sota la bandera de la justícia reparadora: aquesta noció, que enllaça els avenços respectius de les penes alternatives i de la victimologia, es considera apta per a renovar la definició i els objectius de la justícia penal.

En el mateix ordre de coses, el reconeixement i el reforç dels drets dels justificables davant les autoritats, tant penals com mèdiques o d'ajut social, constitueixen el fil conductor de nombroses recerques dutes a terme per la Universitat de Gant (especialment en matèria de drets del nen) i la Universitat Lliure de Brussel·les (drets de les persones davant el poder mèdic i davant la policia, drets dels menors i drets dels detinguts). A la Universitat de Gant les anàlisis teòriques ocupen així mateix un lloc important en la recerca.

4.5 La globalització dels objectes

La classificació del nostre inventari distingeix entre les infraccions, les polítiques i les administracions. Queda palès en l'anàlisi que els objectius i els mètodes de la recerca sobre el crim i la justícia ja no es poden separar fàcilment: per exemple, la recerca epidemiològica es basa la majoria de vegades en una contribució a la política criminal; així mateix, l'organització, el funcionament o les activitats d'un sector de la justícia penal amb prou feines ja poden renunciar a una anàlisi intersectorial que integri fins i tot la llei en el discurs. Nombrosos estudis sobre la justícia, influïts teòricament per un enfocament interdisciplinari i encarregats també de prendre com a objecte polítiques globals, al capdavall es diferencien més en el vessant epistemològic i polític que en l'objecte o en el mètode d'estudi.

BIBLIOGRAFIA

- ABSIL, S.; FOUCART, P. *Le rôle et les missions de l'agent de quartier*. Brussel·les: Politeia, 1994.
- ADAM, C.; BARTHOLEYNS, F. *Politique pénitentiaire en matière de drogues*. Informe d'investigació. Ministeri de Justícia, Universitat Catòlica de Lovaina, Universitat Lliure de Brussel·les, octubre de 1997.
- AERTSEN, I.; DE CRAEMER, K., sota la direcció de GOETHALS, J.; HUTSEBAUT, F.; PETERS, T. *Geestelijke gezondheidszorg en slachtoffers van criminaliteit geweld*. Lovaina, 1993.
- AERTSEN, I.; GOETHALS, J.; HUTSEBAUT, F.; PETERS, T. *Politiële slachtofferbejegening*. Brussel·les: Politeia, 1996.
- ALEXANDER, C.; GUTWIRTH, S. [ed.] *Te gek voor recht? De geesteszieke tussen recht en psychiatrie*. Tegenspraak Cahier núm. 17. Gant: Mys & Breesch, 1997.
- ARIMONT, I.; LACROIX, J. *Les assistants de concertation*. Brussel·les: Politeia, 1995.
- BAS, R.; DECORTE, T.; VAN LAETHEM, W.; VAN OTRIVE, L. *Private politiezorg en grondrechten*. Lovaina: Universitaire Pers, 1995.
- BERX, E.; GEUDENS, H.; VAN WELZENIS, I.; WALGRAVE, L. «Straathoekwerk met maatschappelijk kwetsbare jongeren: een middel tot preventie?». A: *Panopticon*, 3, 1995, 190-206.
- BEUKEN, M. «Nouvelles perspectives en matière de statistiques des condamnations». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 9-10, 1996, 926-943.
- BEUKEN, M.; DE VALKENEER, C. «La victimisation étudiante à Louvain-la-Neuve». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 4, 1992, 374-408.
- BEUKEN, M.; BIOT, F.; HOUCHON, G.; 'T SERSTEVENS, M. *Statistique criminologique intégrée*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- BEUKEN, M.; DULIERE, I.; RAVIER, I. «Synthèse d'une étude monographique de 5.468 jugements rendus au cours des années 1985 à 1987 en matière de protection de la jeunesse». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 2, 1990, 117-155.
- BEYENS, K. *Straffen als sociale praktijk. Een penologische onderzoek naar de straf-toemeting* [tesi doctoral de criminologia]. Brussel·les: Universitat Lliure de Brussel·les, 1998.
- BEYENS, K.; SNACKEN, S. «Prison privatization: an international perspective». A: MATTHEWS, R.; FRANCIS, P. [ed.]. *Prisons 2000. An International Perspective on the Current State and Future of Imprisonment*. Londres: MacMillan Press Ltd.; Nova York: St. Martin's Press, 1996, 240-266.
- BEYENS, K.; SNACKEN, S.; ELIAERTS, C. *Privatisering van gevangenis*. Brussel·les: Universitat Lliure de Brussel·les, 1992.
- BEYENS, K.; SNACKEN, S.; ELIAERTS, C. *Barstende muren. Overbevolkte gevangenis: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*. Anvers: Kluwer Rechtswetenschappen, 1993.
- BLANQUART, J. *De drugproblematiek in Vlaanderen: een kwalitatief onderzoek vanuit agogisch sociaal-humanistisch perspectief* [tesi doctoral de pedagogia]. Universitat Lliure de Brussel·les, març de 1997.
- BOGAERTS, J.; COSYNS, P.; DE DONCKER, J.; HAMELINCK, L. *Therapeutische begeleiding van Daders van Seksueel Geweld*. Anvers: Universitat d'Anvers, 1994.

- BOON, K. *De gespecialiseerde private opsporing: een tip van de sluier opgelicht*. Brussel-les: Politeia, 1993a.
- BOON, K. «La fonction d'enquête dans le secteur privé: développements et conséquences pour les polices publiques». A: *Déviance et Société*, 17, 2, 1993b, 185-208.
- BOON, K. «Les acteurs de l'enquête privée des compagnies d'assurance». A: *Déviance et Société*, 19, 2, 1995, 169-184.
- BORN, M. *Les abus sexuels d'enfants: interventions et représentations*. Lieja: Mardaga, 1996.
- BORN, M.; CHEVALIER, V.; DEMET, S.; HUMBLET, I. *De l'enfance à l'âge adulte: quelles trajectoires pour les jeunes placés dans les institutions publiques de protection de la jeunesse?* [informe d'investigació]. Lieja: Universitat de Lieja, novembre de 1996.
- BOUVERNE-DE BIE, M. *Forensisch welzijnswerk*. Gant: Academia Press, 1996.
- BRAMMERTZ, S.; DE VREESE, S.; THYS, J. *La collaboration policière transfrontalière*. Brussel-les: Politeia, 1993.
- BRION, F. *L'inégalité pénale* [informe d'investigació]. Inbel/SPPS, 1994.
- BRION, F. *Crime, discrimination et contrôle de l'immigration. Essai de criminologie réflexive à propos des usages et des propriétés politiques du crime* [tesi doctoral de criminologia]. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1995.
- BRUGGEMAN, W. *Naar een vernieuwde statistiek bij de reguliere politiediensten in België* [tesi doctoral]. Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les, Politeia, 1992.
- BRUGGEMAN, W.; VAN DE WEL, J. *Europese politieële samenwerking: internationale gremia*. Brussel-les: Politeia, 1993.
- CAPPELAERE, G. «Kinderen, mensenhandel en commerciële en seksuele uitbuiting». A: *Panopticon*, 4, 1996, 400-403.
- CAPPELLE, J. *Detectives onder de loep*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- CAPPI, R. *Etude portant sur des actions de prévention réalisées dans les Etats membres et sur l'élaboration d'un outil d'analyse* (2 toms). Observatori Europeu de les Drogues i les Toxicomanies (OEDT), Comissió de les Comunitats Europees, 1993.
- CARTUYVELS, Y. *Aide à la jeunesse et contrats de sécurité. Réflexions préliminaires*, [informe per al ministre Lebrun]. Brussel-les, 1995.
- CARTUYVELS, Y. *D'où vient le code pénal? Une approche généalogique des premiers codes pénaux absolutistes au XVIII^e siècle*. Montreal/Ottawa/Brussel-les: Presses universitaires de Montréal, Presses universitaires d'Ottawa, De Boeck Université, 1996a.
- CARTUYVELS, Y. «Insécurité et prévention en Belgique: les ambiguïtés d'un modèle «global-intégré» entre concertation partenariale et intégration verticale». A: *Déviance et Société*, 20, 2, 1996b, 153-171.
- CARTUYVELS, Y.; DIGNEFFE, F.; KAMINSKI, D. «Droit pénal et déformalisation». A: DE MUNCK, J.; VERHOEVEN, M. [ed.]. *Les mutations du rapport à la norme*. Brussel-les: De Boeck, 1996, 219-242.
- CASMAN, M.T.; GAILLY, PH.; GAVRAY, C.; KELLENS, G.; LEMAÎTRE, A. *Police et immigrés*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1992.

- CASMAN, M.T.; COSTER, F. *Prévention intégrée de la criminalité: suivi de quatre projets* [informe final d'investigació per al Ministeri d'Interior]. Gant: Universitat de Gant, 1993.
- CHAINIAUX, P. *Recherche descriptive de l'organisation et du fonctionnement de l'appareil judiciaire en matière d'infractions de roulage* (informe d'investigació d'ISBR). Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, març de 1996.
- CHAUMONT, J.M. *La concurrence des victimes*. París: La Découverte, 1997.
- CHRISTIAENS, J. «Stoute kinderen achter slot en grendel: het vaderlijk tuchtigingsrecht in de ontstaansgeschiedenis van de negentiende-eeuwse kinderbescherming». A: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 2, 1994, 149-169.
- CHRISTIAENS, J. «De zware jongens van Gent: praktijk en betoog omtrent de incorrigibles op het einde van de 19de eeuw». A: *Comenius*, 1, 1996, 26-41.
- CHRISTIAENS, J. «Alle gekheid in een hokje. Verzoeken tot opsluiting in de vroege negentiende eeuw». A: ALEXANDER, C.; GUTWIRTH, S. [ed.]. *Te gek voor recht? De geesteszieke tussen recht en psychiatrie*, Tegenspraak Cahier núm. 17. Gant: Mys & Breesch, 1997, 19-36.
- CHRISTIAENS, J. *De geboorte van de jeugddelinquent: 1830-1945* [tesi doctoral de criminologia]. Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les, 1998.
- CHRISTIAENSEN, S.; GOETHALS, J. [ed.]. *De illegale drugsgebruiker tussen strafrechtpleging en hulpverlening*. Lovaina-Amersfoort: Acco, 1994.
- D.a. *Acteur social et délinquance. Hommage à Christian Debuyst*. Lieja-Brussel-les: Mardaga, 1990.
- D.a. *L'affaire Dutroux. La Belgique malade de son système*. Brussel-les: Complexe, 1997a, 97-126.
- D.a. *La pornographie infantile sur Internet* [informe del MAPI]. Namur, 1997b.
- COLLE, P. «Policing insecurities. Een analyse van politienota's uit een stadsbuurt met een grote concentratie aan migranten». A: *Panopticon*, 3, 1997, 244-267.
- COMERON, M. «Sécurité et violence dans les stades de football». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 8, 1992, 829-848.
- COMERON, M. «Hooliganisme: la délinquance des stades de football». A: *Déviance et Société*, 21, 1, 1997, 97-113.
- COOLS, M. *Werknemerscriminaliteit: criminaliteit tegen bedrijfsactiva, strafbare gedragingen gepleegd door werknemers in grote bedrijven* [tesi doctoral]. Universitat Lliure de Brussel-les, 1993. Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les, 1994.
- COSIJNS, P.; DE DONCKER, D. «Ambulante dwangbehandeling van sexuele misbruikers». A: *Panopticon*, 1, 1996, 25-36.
- COSYNS, P.; DILLEN, C.; DE RUYTER, B.; DE DONCKER, D. «Behandelingsmogelijkheden van geïnterneerden in algemene psychiatrische ziekenhuizen». A: LAMPAERT, F. [ed.] *Prison et Société II*. Brussel-les: Fundació Rei Balduí, 1994, 75-118.
- DE BIASIO, Y.; FOUICART, P. *La formation des officiers de la police communale*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- DE BIASIO, Y.; FOUICART, P. *La police communale et la protection de l'environnement*. IAP, 1992.
- DE CONINCK, G.; DEMET, S.; KELLENS, O. *L'information juridique en milieu pénitentiaire* (informe final de la investigació efectuada per als SSTC). Universitat de Gant, 1997.

- DE DECKER-FÉOLI, R. *La sécurité privée dans l'Europe des douze*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- DE HERT, P.; VANDERBORGH, J. *Informatieve samenwerking over de grenzen heen* (dos vol.). Brussel-les: Politeia, 1996.
- DE KEYSER, K.; DE SCHUTTER, B. *Internationalisering van het gegevensverkeer: de confrontatie tussen de nieuwe informatietechnologie, de internationalisering van het gegevensverkeer en de effectiviteit van de rechtsbescherming van de burger*. Brussel-les: DWTC-SSTC, 1994.
- DE MUNCK, J. «Le pluralisme des modèles de justice». A: GARAPON, A.; SALAS, D. [ed.]. *La justice des mineurs. Evolution d'un modèle*. Brussel-les/Paris: Bruylant/LGDJ, 1995, 91-138.
- DE NAUW, A. «Een onderzoek naar de toepassing van de voorlopige hechtenis». A: *Panopticon*, 1990, 206-221.
- DE NAUW, A. «Les modes alternatifs de règlement des conflits en droit pénal belge». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 4, 1997, 357-375.
- DE PAUW, W.; LEMPEREUR, N. *De afhandeling van drugszaken voor de rechtbanken van eerste aanleg*. Brussel-les: Centre National de Criminologia; Die Keure, 1990.
- DE PAUW, W. *Le traitement pénal des affaires de drogue à Bruxelles en 1993 et 1994*. Brussel-les: Ed. IRIS, 1996.
- DE PAUW, W.; ENHUS, E. «Jongeren in de schijnwerper: Een onderzoek naar leefstijl bij de scholieren van 12 tot 18 jaar in de Assese scholen». A: BOOMS, B., WYDOODT, J. [ed.]. *Alcohol, illegale drugs & medicatie*. Brussel-les: VAD, 1997, 39-46.
- DE RUYVER, B.; DIERKENS, R.; BRUGGEMAN, W.; ZANDERS, P. *Grensoverschrijdende criminaliteit: fenomeenanalyse, internationale politieke en justitiële samenwerking, justitiële rechtshulp* [informe per al Ministeri de Justicia]. Gant: Universitat de Gant, 1991a.
- DE RUYVER, B.; VAN DAELE, L.; COOLSAET, M. *Onderzoek naar het gebruik van alcohol, medicatie, illegale drugs en tabak bij adolescenten tussen 14 en 18-19 jaar in de provincie West-Vlaanderen*. Gant: Academia Press, 1991b.
- DE RUYVER, B.; VERMEULEN, G.; FRANCK, P.; VAN DAELE, L. *Kansarmoede, druggebruik, criminaliteit, Onderzoeksgroep drugbeleid, strafrechtelijk beleid en internationale criminaliteit, in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt*. Universitat de Gant, 1992.
- DE RUYVER, B.; VERMEULEN, G.; DE LEENHEER, A.; VAN DER STRATEN WAILLET, G. [ed.]. *Vers une politique intégrée en matière de drogues en Belgique?* Anvers: Maklu, 1995.
- DE STOOP, C. *Ze zijn zo lief, meneer: over vrouwenhandel, meisjesballetten en de bende van de miljardair*, Lovaina, Kritak, 1992 (trad.: amb De Trazegnies, C. *Elles sont si gentilles, Monsieur. Les trafiquants de femmes en Belgique et en Europe*. Brussel-les: Longue Vue, 1993).
- DEBUYST, C. «Pour introduire une histoire de la criminologie: les problématiques de départ». A: *Déviance et Société*, 14, 4, 1190, 347-376.
- DEBUYST, C.; DIGNEFFE, F.; LABADIE, J.M.; PIRES, A.P. *Histoire des savoirs sur le crime et la peine. 1. Des savoirs diffus à la notion de criminel-né*. Montreal/Ottawa/Brussel-les: Presses universitaires de Montréal, Presses universitaires d'Ottawa, De Boeck Université, 1995.

- DECOCK, G.; VANSTEENKISTE, P. [ed.]. *Naar een jeugdsanctierecht*. Gant: Mys & Breesch, 1995.
- DECORTE, T.; VAN LAETHEM, W. *Grijze politie. Verklaringen voor problematische publiek-private interacties in de zaak-Reyniers*. Brussel-les: Politeia, 1997.
- DEFRAENE, D.; LACROIX, J.; NOLLET, F. *Radioscopie des bureaux d'aide aux victimes des villes de Liège, Charleroi et Bruxelles et des dix communes de l'agglomération bruxelloise* (informe d'investigació). Synergie, maig de 1995.
- DEFRAENE, D.; NOLLET, F.; VERSLUYS, C. *Evaluation de la mise en œuvre des contrats de sécurité des villes de Liège, Charleroi et Bruxelles-Ville et des sept autres communes de l'agglomération bruxelloise* (informe per al ministre d'Interior). Synergie, abril de 1994.
- DERRIKS, E.; RENAULT, G. *La collaboration entre les trois services de police réguliers*. Brussel-les: Politeia, 1996.
- DIGNEFFE, F. «La criminologie et son histoire. Réflexions à propos de quelques questions d'objet(s) et de méthode(s)». A: *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 3, 1991, 299-319.
- DIGNEFFE, F. «Les jeunes et la loi pénale: la signification de la sanction pénale à l'adolescence». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 7/8, 1994, 825-839.
- DIGNEFFE, F.; GILLARDIN, J.; TULKENS, F.; VAN DE KERCHOVE, M. «Le placement des mineurs en institutions psychiatriques». A: *Travaux et Recherches*, 19, 1990, Brussel-les: Facultés universitaires Saint-Louis.
- DIGNEFFE, F.; PIRES, A.P. «Vers un paradigme des interrelations sociales? Pour une reconstruction du champ criminologique». A: *Criminologie*, XXV, 2, 1992, 13-45.
- DULIÈRE, I.; RAVIER, I. «Le milieu social touché par la protection judiciaire de la jeunesse. Sociographie de mineurs et de leurs familles pour lesquels un jugement a été rendu au cours des années 1986 et 1987 par des tribunaux de la jeunesse de Belgique francophone». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1, 1992, 14-55.
- DUPONT, L.; CHRISTIAENSEN, S.; CLAES, P. «Knelpunten betreffende het functioneren van het strafrechtelijk vooronderzoek». A: *Panopticon*, 3, 1992, 215-243.
- DUPONT, L.; PETERS, T.; SMAERS, G. *Rechtsbescherming van gedetineerden*. Brussel-les: DWTC-SSTC, 1996.
- DUPONT-BOUCHAT, M.S. «La détention avant jugement. Le «modèle belge»: mythe ou réalité?». A: ROBERT, Ph. [ed.]. *Entre l'ordre et la liberté: la détention provisoire. Deux siècles de débats*. Paris: l'Harmattan, 1992, 154-186.
- DUPONT-BOUCHAT, M.S. *De la prison à l'école. Les pénitenciers pour enfants en Belgique au XIX^e siècle (1840-1914)*. Kortrijk-Heule: Anciens Pays et Assemblées d'Etat, 1996.
- ELIAERTS, C.; ENHUS, E.; SENDEN, R. «Nachbarschaftspolizei: Bericht über ein belgisches Experiment». A: FELTES, T.; REBSCHNER, E. [ed.]. *Polizei und Bevölkerung*. Felix Verlag, 1990a, 145-161.
- ELIAERTS, C.; ENHUS, E.; SENDEN, R. [ed.] *De vervuiler aan banden gelegd?: strafrechtelijke en politieke handhaving van het milieurecht*. Anvers: Kluwer Rechtswetenschappen, 1990b.
- ELIAERTS, C.; ENHUS, E. (colab. SENDEN, R.) *Politie en bevolking*. Bruges: Vanden Broele, Politeia, 1992.

- ELIAERTS, C.; ENHUS, E.; VAN DEN BROECK, T. «Community policing in Belgium». A: DOLLING, D.; FELTES, T. [ed.] *Community Policing - Comparative Aspects of Community Oriented Police Work*. Holzkirchen: Felix Verlag, 1993, 159-174.
- ELIAERTS, C.; VANDERHAEGEN, R. *Onderzoek naar de toepassing van alternatieve sancties voor Nederlandstalige jongeren in het gerechtelijk arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde, in opdracht van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, 1996.
- ELIAERTS, C.; VANSTEENKISTE, P. *Proceswaarborgen voor minderjarigen en alternatieve procedures bij de afhandeling van jeugddelinquentie*. Brussel-les: DWTC-SSTC, 1995.
- ENHUS, E.; VAN OUIRIVE, L. [ed.]. *Internationale politiesamenwerking*. Brussel-les: Europol, Centrum voor politiestudies VZW, 1994.
- FIJNAUT, C. [ed.] *De reguliere politiediensten in België en Nederland: hun reorganisatie en onderlinge samenwerking*. Anvers: Kluwer Rechtswetenschappen, 1992.
- FIJNAUT, C. *The Internationalization of Police Cooperation in Western Europe*. Deventer: Kluwer Law & Taxation, 1993a.
- FIJNAUT, C. [ed.] *Gestalten uit het verleden: 32 voorgangers in de strafrechtswetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*. Deurne: Kluwer Rechtswetenschappen, 1993b.
- FIJNAUT, C. *Prostitutie, vrouwenhandel en (vermeende) politiecorruptie in Antwerpen: de reactie van de overheid*. Lovaina: Acco, 1994.
- FIJNAUT, C.; GOETHALS, J.; PETERS, T. [ed.] *Changements de société, crime et justice pénale en Europe* (volum I); *Délinquance et insécurité urbaine* (volum II); *La criminalité organisée et d'affaires internationale*. Anvers: Kluwer, 1995.
- GERARD, P.; WILLEMS, V. «Prévention et répression de la criminalité sur Internet». A: MONTERO, E. [ed.] «Internet face au droit». *Cahiers du Centre de Recherches Informatiques et Droit*, 12, 1997, Story-Scientia, 139-171.
- GÉRON-COSTER, F. *Etude portant sur l'organisation et le fonctionnement judiciaire en matière d'infractions de roulage: arrondissements judiciaires de Liège et de Huy* (informe d'investigació per a l'Institut Belga per a la Seguretat Viària). Universitat de Gant, març de 1996.
- GÉRON-COSTER, F. *La violence dans les bals*. Brussel-les: Politeia, 1997.
- GEUDENS, H.; WALGRAVE, L. «Une recherche vers l'application et les effets de la prestation communautaire dans le cadre de la protection judiciaire de la jeunesse en Belgique». A: *Journal du Droit des Jeunes*, 1997.
- GOETHALS, J. *Abnormaal en delinkwent: de geschiedenis en het actueel functioneren van de wet tot bescherming van de maatschappij*. Anvers: Kluwer Rechtswetenschappen, 1991.
- GOETHALS, J.; VAN HAELEW'N, J. «Ongestoord bezoek in de gevangenis. Een empirisch onderzoek in Leuven-Centraal». A: *Panopticon*, 1, 1993, 6-25.
- GOETHALS, J.; MAES, E.; KLINCKHAMERS, P. «Vrouwen en strafrechtsbedeling. Is er sprake van een geslachtsspecifiek selectieproces?». A: *Panopticon*, 5, 1995, 420-450.
- GORIS, P.; MELIS, B. *Algemene preventie in Vlaanderen: op zoek naar orde in de chaos. Poging tot situering van de verschillende sectoren in het veld van algemene preventie inzake welzijns- en integratieproblemen van jongeren, in opdracht van het Ministerie van Welzijn en Gezin*. Lovaina: Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1996.

- GUILLAIN, CH.; LALIEUX, K. «De la loi sur les drogues à la répression des drogués». A: *Dossiers de la Revue de Droit Pénal et de Criminologie*. Brussel·les: La Charte, 1, 1995, 37-61.
- GUTWIRTH, S. *Waarheidsaanspraken in recht en wetenschap*. Brussel·les/Anvers: Universitat Lliure de Brussel·les; Maklu, 1993.
- HACOURT, G.; LACROIX, J.; TANGE, C. *Evaluation des contrats de sécurité bruxellois (tom I): police de proximité (tom II): lutte contre l'absentéisme et le décrochage scolaire* (informe d'investigació per al Ministeri d'Interior). Brussel·les: Synergie, 1998.
- HAYEZ, J.Y. «Mandat ou contrat: confusion ou structuration de rôles dans le champ de la délinquance juvénile». A: *Déviance et Société*, 14, 2, 1990, 223-241.
- HAYEZ, J.Y.; VANDERMEERSCH, D. «La parole de l'enfant face à celle de l'adulte: l'audition et la confrontation des mineurs d'âge victimes d'abus sexuels». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1, 1994, 52-80.
- HEBBERECHT, P. «Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap bij Marokkaanse en Turkse migranten». A: *Panopticon*, 1994, 544-570.
- HEBBERECHT, P.; HOFMAN, H.; PHILIPPETH, K.; COLLE, P. et al. *Buurt en criminaliteit*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1992.
- HOGENRAAD, R.; KAMINSKI, D.; MCKENZIE, D. «Trails of social science: the visibility of scientific change in two criminological journals». A: *Social Science Information*, 34, 4, 1995, 663-685.
- HOUCHON, G.; JANSSENS, N. *Education en prison. Développement et expérimentation d'un modèle de programme d'éducation en prison* (projecte de recerca). Fundació Rei Balduí, 1994.
- HUYSE, L.; DHONDT, S. *Overwerkt verleden: collaboratie en repressie in België, 1942-1952*. Lovaina: Kritak, 1991 (en francès: *La répression des collaborateurs*), Brussel·les: Crisp, 1993).
- JANSSEN, C. «La politique de classement sans suite du ministère public en Belgique», 1836-1982. A: *Histoire et Mesure*, 6, 3/4, 1991, 313-348.
- JANSSEN, C. «Police et ministère public: du malaise à la réflexion et aux propositions de réforme». A: *Déviance et Société*, 16, 2, 1992, 117-141.
- JANSSEN, V. *Les codes pénaux belges et français à l'aube du XXI^e siècle. Influence des doctrines pénales et criminologiques sur leur réforme; aperçu comparatif avec la situation en Europe*. Ecole des Sciences Criminologiques Léon Cornil, Ed. Story-Scientia, 1990.
- JANSSEN, V.; LALIEUX, K.; MARY, P. «La situation des détenus séropositifs ou sidéens dans les prisons belges». A: VINCINEAU, M. [ed.]. *Le sida: un défi aux droits*. Brussel·les: Bruylant, 1991, 129-176.
- KAMINSKI, D. *Entre criminologie et droit pénal, un siècle de publications en Europe et aux Etats-Unis*, Montreal/Ottawa/Brussel·les. Presses universitaires de Montréal, Presses universitaires d'Ottawa, De Boeck Université, Perspectives criminologiques, 1995.
- KAMINSKI, D. «Approche globale et intégrée: de l'usage politique des drogues». A: DE RUYVER, B. et al. [ed.]. *Approches sécuritaire et socio-sanitaire: complémentaires ou contradictoires?*. Actes del 3r Congrés Nacional sobre Gestió de les Drogues el 2000. Anvers/Brussel·les: Maklu/Bruylant, 1996, 233-242.

- KAMINSKI, D. «The transformation of social control in Europe: The case of drug addiction and its socio-penal management». *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2, 1997, 123-133.
- KAMINSKI, D.; BOON, K.; BRION, F.; CAPPELLE, J. *Les services de recherche des polices communales*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- KELLENS, G.; HAMMERICH, K.; DE JONGE, G. *Rights of Jailed Drug Addicts and the Treatments in the Eurégio Maas-Rhine*. (Informe d'investigació en el marc del programa europeu Interreg I). Universitat de Gant, 1995.
- KINABLE, J. «Le sens de la délinquance». A: d. a. *Acteur social et délinquance. Hommage à Christian Debuyst*. Lieja-Brussel-les: Mardaga, 1990, 375-395.
- KINABLE, J. «Transgression et passage à l'acte psychopathique». A: JONCKHEERE, P. [ed.] *Le risque du réel. Essais sur le passage à l'acte*. Brussel-les: De Boeck, 1998.
- KNOPS, G. [ed.]. *Straathoekwerk in Vlaanderen: een werk- en evaluatieinstrument op basis van registratie van de praktijk*. Brussel-les: Koning Boudewijnstichting, 1996.
- LABADIE, J.M. *Les mots du crime. Approche épistémologique de quelques discours sur le criminel*. Montreal/Ottawa/Brussel-les: Presses universitaires de Montréal, Presses universitaires d'Ottawa, De Boeck Université, 1995.
- LACROIX, J.; SCAILLON, V.; TANGE, C.; VERSLUYS, C. «Evaluation de la mise en uvre et des effets des contrats de sécurité» (Informe final d'investigació). *Synergie*, abril de 1996.
- LALIEUX, K. «De la construction du mythe de l'insécurité au renforcement de l'ordre établi». A: MARY, P. [ed.]. *Travail d'intérêt général et médiation pénale. Socialisation du pénal ou pénalisation du social?* Brussel-les: Bruylant, 1997, 349-366.
- LAMPAERT, F. [ed.]. *Prison et Société I i II*. Brussel-les: Fundació Rei Balduí, 1994.
- LEMAÎTRE, A. *Assurance et criminalité: gérer et prévenir. Etude criminologique de l'assurance vol* (tesi doctoral de ciències criminològiques). Universitat de Lieja, 1993.
- LEMAÎTRE, A. «Le rôle de l'industrie de l'assurance dans le pilotage de la sécurité privée et de la politique de prévention». A: *Déviance et Société*, 19, 2, 1995, 159-168.
- LEMONNE, A.; SIMONELLI, L. *La police de proximité. Evaluation des contrats de sécurité et de société des villes de Charleroi, Namur, Mons, La Louvière, Liège, Seraing, Tournai et Verviers* (investigació per al Ministeri d'Interior), 1997.
- LESCRAUWAERT, D. «Chronisch Thuislozen Thuisgebracht... Straathoekwerk met daklozen in Antwerpen; een project van Thuislozenzorg Vlaanderen». A: *Panopticon*, 3, 1995, 207-219.
- LÉVY, R.; ROUSSEAU, X. «États, justice pénale et histoire: bilans et perspectives». A: *Droit et Société*, 1992, 20-21, 249-279.
- LINDEKENS, M. *L'offre des biens de sécurité en Belgique*. Brussel-les: Politeia, 1992.
- LIPPENS, R. *Rhizomische beschouwingen over de hypermoderne evaporatie van de kritische criminologie* [tesi doctoral de criminologia]. Universitat de Gant, 1998.
- LIS, C.; SOLY, H. *Te gek om los te lopen? Collocatie in de 18de eeuw*. Turnhout: Brepols, 1990a.
- LIS, C.; SOLY, H. *Recht en armoede*. Anvers: Kluwer, 1990b.

- LIS, C.; SOLY, H. «Familiale en maatschappelijke (in)tollerantiedrempels - Een historisch perspectief: opsluiting op verzoek in de 18de eeuw». A: ALEXANDER, C.; GUTWIRTH, S. [ed.] *Te gek voor recht? De geesteszieke tussen recht en psychiatrie*, Tegenspraak Cahier núm. 17. Gant: Mys & Breesch, 1997, 1-18.
- LOGIE, J. *Les magistrats des cours et tribunaux en Belgique 1794-1814. Essai d'approche politique et sociologique*. 3 vol. [tesi d'Estat]. París: Universitat de París IV-Sorbona, 1995.
- LUYTEN, D. *Burgers boven elke verdenking*. Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les, 1996.
- MACQUET, C. *Toxicomanies et formes de la vie quotidienne*. Lieja: Mardaga, 1992.
- MACQUET, C. *Toxicomanies. Aliénation ou styles de vie*. París: l'Harmattan, 1994.
- MAHY, J.F. *Une recherche de filiation dans la culture. La délinquance juvénile à l'épreuve de la psychanalyse* [tesi doctoral de medicina]. Universitat Catòlica de Lovaina, 1994.
- MARY, P. «Adolphe Prins ou la légitime défense sociale». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1990, 1, 15-37.
- MARY, P. [ed.]. *L'aide sociale aux justiciables. Aspects criminologiques, sociaux et juridiques*. Brussel-les: Bruylant, 1991.
- MARY, P. «Changements socio-politiques et réinsertion sociale des détenus en Belgique». A: *Revue Internationale de Criminologie et de Police Scientifique*, XLVI, 4, 1993, 419-424.
- MARY, P. «Contrats de sécurité, diversification des sanctions et lutte contre la toxicomanie: la repénalisation de la petite délinquance en Belgique depuis 1992». *Cahiers Marxistes*, 200, 1995, 33-50.
- MARY, P. [ed.]. *Travail d'intérêt général et médiation pénale. Socialisation du pénal ou pénalisation du social?*. Brussel-les: Bruylant, 1997.
- MARY, P. *Délinquant, délinquance et insécurité: cinquante ans de traitement en Belgique (1944-1994)* [tesi doctoral de criminologia]. Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les; Bruylant, 1998.
- MARY, P.; DURVIAUX, S. «L'éducation en prison: resocialisation ou occupation?». A: *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, XLIV, 1, 1991, 36-42.
- MELIS, B. *Jongeren in de stad. Onderzoek naar vrije tijd en conflict*, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, in opdracht van het Ministerie van Welzijn en Gezin. Lovaina, 1994.
- MERCENIER, F. *Toxicomanie, délinquance et loi pénale* (informe d'investigació). FNRS; Universitat Catòlica de Lovaina, 1997.
- NAEGELS, C.; DECANNIERE, K.; METS, M. *Een ontwerp voor netwerkvorming inzake criminalidad spreventie. Mogelijkheden tot overleg en samenwerking* (Eindrapport). Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les; RISO, 1992.
- NANDRIN, J.P. *Hommes et normes. L'organisation judiciaire aux premiers temps de l'Indépendance (1832-1848)* [tesi doctoral d'història]. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1994.
- NIKOLOPOULOS, G. *Les points de résistance de la notion de dangerosité* (tesi doctoral de criminologia). Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1993.

- PASMANS, V.; STUYTS, S. *Coördinatie tussen politiediensten*. Brussel-les: Politeia, 1996.
- PETERS, T. «Probleemoplossing en herstel als functies van de straf». A: *Panopticon*, 1996, 555-569.
- PETERS, T.; GOETHALS, J. ed. *De achterkant van de criminaliteit*. Deurne: Kluwer, 1993.
- PETERS, T.; VANACKER, J. *Van oriëntatienota naar penaal beleid?*. A: *Panopticon*. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1997.
- PHAM HOANG, T. *Psychopathie et émotions* [tesi doctoral de psicologia]. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1996.
- PONSAERS, P. [ed.]. *Moniteur de sécurité fédéral 1997*, Brussel-les: Selvei General de Suport Policial; Divisió de Suport sobre Política Policial; Kluwer, 1997.
- PONSAERS, P.; JANSSEN, C. «Les travaux de recherche sur la production de l'ordre et le contrôle pénal en Belgique: le bilan des années 1980». A: ROBERT, Ph.; VAN OUTRIVE, L. [ed.]. *Crime et Justice en Europe. Etat des recherches, évaluations et recommandations*. París: l'Harmattan, 1993, 39-79.
- POULET, I. *Les nouvelles politiques de prévention* (informe d'investigació). SSTC, 1995.
- POULET, I.; BRION, F.; DUPONT, A. *Prévention en concertation au niveau local*. Bruges: Vanden Broele, Politeia, 1991.
- RENAULT, G. «Schengen, un modèle pour l'Europe pénale?». A: *Dossiers du Journal des Tribunaux*. Brussel-les: Larcier, 1995.
- RENAULT, G.; DERRIKS, E. *La collaboration policière transfrontalière: les obstacles législatifs*. Brussel-les: Politeia, 1994.
- ROUSSEAU, X. *Taxer ou châtier? L'émergence du pénal. Enquête sur la justice nivelloise (1400-1650)*. 2 vol. (tesi doctoral d'història, inèdita), Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1990.
- ROUSSEAU, X. «Pour une histoire de la justice pénale en Belgique (XIII^e-XX^e)». A: *Histoire de la Justice*, 8-9, 1995-1996, 113-147.
- ROUSSEAU, X.; LÉVY, R. *Le pénal dans tous ses Etats, Justice, Etats et sociétés en Europe (XII^e-XX^e siècles)*. Brussel-les: Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 1997.
- SAUVAGEAU, J. *Les paradoxes de l'abolition de la peine de mort: le cas du Canada et de la Belgique* [tesi doctoral de criminologia]. Universitat Catòlica de Lovaina, 1998.
- SCHAUT, C.; VAN CAMPENHOUDT, L. *Le travail de rue en Communauté française, nature et enjeux* (informe d'investigació per a la Fundació Rei Balduí). Brussel-les: Facultés universitaires Saint-Louis; CES, octubre de 1994.
- SOCIÉTÉ BELGE DE CRIMINOLOGIE «Position en droit et droit de plainte du détenu». *Les dossiers de la revue de droit pénal et de criminologie*, 2. Brussel-les: La Charte, 1997.
- SMAERS, G. *Gedetineerden en mensenrechten: de toepassing van het EVRM in penitentiaire detentiesituaties door de Europese jurisdicties en haar gevolgen voor de rechtspositie van de veroordeelde gedetineerde in België*. Universitat Catòlica de Lovaina. Anvers: Maklu, 1994.
- SNACKEN, S. «Belgium». A: VAN ZYL SMIT, D.; DUNKEL, F. [ed.]. *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions*. Deventer/Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1991, 29-71.

- SNACKEN, S. «Surpopulation et sanctions alternatives». A: MARY, P. [ed.]. *Travail d'intérêt général et médiation pénale. Socialisation du pénal ou dépenalisation du social?*. Brussel·les: Bruylant, 1997a, 367-401.
- SNACKEN, S. «Les droits des détenus et le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou des traitements inhumains ou dégradants (CPT)». *Société Belge de Criminologie*, 1997b, 103-120.
- SNACKEN, S.; MARTIN, D. [ed.]. *Slachtofferhulp en strafrechtsbedeling. Aide aux victimes et justice pénale*. Anvers: Kluwer, Arnhem, Gouda Quint, 1991.
- SNACKEN, S.; BEYENS, K.; TUBEX, H. «Changing prison populations in Western countries: Fate or policy?». A: *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 1, 1994, 18-53.
- SNACKEN, S.; RAES, A.; VERHAEGHE, P. *Onderzoek naar de toepassing van de voorlopige hechtenis en de vrijheid onder voorwaarden* (informe d'investigació). Ministeri de Justícia, 1997.
- STEVENS, V.; VAN OOST, P. *Pesten op school: een actieprogramma*. 2^e druk. Lovaina: Apeldoorn, Garant, 1995.
- TANGHE, F.; DEPREEUW, W.; FIERENS, J. *Recht en armoede*. Anvers: Kluwer, 1990.
- TUBEX, H., «Mijmeringen over de inhoud van de strafuitvoering». A: *Panopticon*, 4, 1996, 392-397.
- TUBEX, H.; SNACKEN, S. «L'évolution des longues peines, Comparaison internationale». A: FAUGERON, C.; CHAUVENET, A.; COMBESSIE, P. [ed.]. *Approches de la prison*. Brussel·les: De Boeck, 1996, 221-244.
- TULKENS, F. «L'influence de Cesare Beccaria sur la politique criminelle en Belgique». A: *Cesare Beccaria and Modern Criminal Policy*. Milà: Giuffrè, 1990, 303-313.
- TULKENS, F.; BOSLY, H.D. *La justice pénale et l'Europe*. Brussel·les: Bruylant, 1996.
- TULKENS, F.; CARTUYVELS, Y. «La naturalisation des crimes dans la pensée classique». A: GÉRARD, P.; OST, F.; VAN DE KERCHOVE, M. [ed.]. *Images et usages de la nature en droit*. Brussel·les: Publications des FUSL, 1993, 231-254.
- TULKENS, F.; TRÉPANIÉ, J. *Délinquance et protection de la jeunesse. Aux sources des lois belge et canadienne sur l'enfance*. Montreal/Ottawa/Brussel·les: Presses universitaires de Montréal, Presses universitaires d'Ottawa, De Boeck Université, 1995.
- TULKENS, F.; VAN DE KERCHOVE, M. «La justice pénale: justice imposée, justice participative, justice consensuelle, justice négociée?». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1996, 445-494.
- VAN DEN BROECK, T.; ELIAERTS, C. *Basispolitiefunctie en Reorganisatie van de Gemeentepolitie*, eindrapport. Brussel·les: Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1993.
- VAN DEN BROECK, T.; ELIAERTS, C. *Community Policing*. Brussel·les: Politeia, 1994.
- VAN DEN BROECK, T.; ELIAERTS, C. «"A tale of two cities". De veiligheidscontracten in Gent en Antwerpen, een stand van zaken na de evaluatie». A: *Panopticon*, 4, 1997, 353-369; 5, 479-506.
- VAN DER VORST, P.; MARY, P. [ed.]. *Cent ans de criminologie à l'Université Libre de Bruxelles*. Brussel·les: Bruylant, 1990.
- VAN ELCHINGEN, A.; VAN OUYTRIVE, L. [ed.]. *Veiligheidscontracten en politie*. Lovaina: Centrum voor Politiestudies, 1997.

- VAN GARSSE, L. Herstelbemiddeling. «Op het scherp van de snee tussen Justitie en Welzijnswerk». A: *Sociaal*, 1996, 8-14.
- VAN HOOREBEECK, B. «Prospects for reconstructing aetiology». A: *Theoretical Criminology*, 1, 4, 1997, 501-518.
- VAN KERCKVOORDE, J. *Strafrechtsbedeling in België. Een selectie uit de Belgische Gerechtelijke Statistieken over de periode 1898-1986*. Deurne: Kluwer, 1993.
- VAN KERCKVOORDE, J.; THYS, J.; PUT, V.; WOUTERS, M. *Geïntegreerde politiestatistiek*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- VAN LIMBERGEN, M. *Penitentiaire drugsbeleid* (informe d'investigació del Ministeri de Justícia). Universitat de Gant, octubre de 1997.
- VAN LIMBERGEN, K.; VAN WELZENIS, I. «The fan-coaching project in Antwerp, possibilities of the (top)sport in prevention of (soccer)violence». A: JUNGER-TAS, J.; BOEDERMAKER, L.; VAN DER LAAN, P. [ed.]. *The Future of the Juvenile Justice System*. Lovaina: Acco, 1991, 365-376.
- VAN LIMBERGEN, K.; VERTONGEN, B. *Mondiale'90. Ciao Hooligans*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- VAN LIMBERGEN, K.; WALGRAVE, L. *Hooligans vervolgd?* Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- VAN OUIRIVE, L.; CARTUYVELS, Y.; PONSAERS, P. *Les polices en Belgique. Histoire socio-politique du système policier de 1794 à nos jours*. Brussel-les: Vie Ouvrière, 1991.
- VAN OUIRIVE, L.; DECORTE, T.; VAN LAETHEM, W. [ed.]. *Private bewaking en opsporing en de grondrechten van de mens: verslag van de dubbele studiedag op 9 en 18 mei 1995*. Brussel-les: Politeia, 1995.
- VAN WELZENIS, I. *Het toekomstperspectief en zelfconcept van maatschappelijk kwetsbare en delinquente jongens* [tesi doctoral]. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1995.
- VAN WELZENIS, I. «Het toekomstperspectief en zelfconcept van jongens in de gesloten gemeenschapsinstelling te Mol». A: *Panopticon*, 1, 1997, 29-47.
- VANACKER, J. «Tractebel: beste koop is een Ducpétiauxgevangenis. Bedenkingen bij de financiële audit - Organisatorische studie van de strafinrichtingen». A: *Panopticon*, 4, 1996, 383-391.
- VANNESTE, Ch. «Le travail d'intérêt général: pour le meilleur ou pour le pire?». A: *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 1993, 9/10, 840-852.
- VANNESTE, Ch. *Les chiffres des prisons en Belgique de 1830 à 1995: des mécanismes économiques à leur traduction pénale* [tesi doctoral de criminologia]. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina, 1997.
- VELLE, K. «Recht en Gerecht. Bibliografische inleiding tot het institutioneel onderzoek van de Rechtelijke Macht (1796-1994)». Brussel-les: *Archives générales du Royaume et Archives de l'Etat dans les provinces*, 1994.
- VELLE, K. *Het Openbaar Ministerie. Organisatie en bevoegdheden*. Brussel-les: *Miscellanea Archivistica Studia*, 1995a.
- VELLE, K. *Het Vrederegerecht en de politierechtbank (1795-1995). Organisatie, bevoegdheid en en archiefvorming*. Brussel-les: *Miscellanea Archivistica Studia*, 1995b.

- VERBANDT, C.; PONJAERT, I. *Behoeften inzake onthaal, opvang en ondervraging van kinderen die getuige of slachtoffer zijn van een misdrijf: onderzoek naar de effecten en betrouwbaarheid van diverse ondervragingsmethodes*. Brussel-les: Politeia, 1996.
- VERCAIGNE, C. *Megadancings en housemuziek*. Lovaina: Davidsfonds, 1996a.
- VERCAIGNE, C. *Wel houser, niet gebruiker. Verkennend onderzoek naar harde-kern housers die geen illegale drugs gebruiken*. Lovaina: Onderzoeksgroep Jeugd-criminologie, in opdracht van Quality Disco, 1996b.
- VERHAEGHE, P. Werktevredenheid bij gevangenisbewaarders. A: *Panopticon*, 3, 1994, 236-265.
- VERHELLEN, E. *Conventie van de rechten van het kind: achtergronden, motieven, strategieën, hoofdlijnen*. Lovaina: Garant, 1991.
- VERHELLEN, E. [ed.]. *Monitoring Children's Rights*. La Haia: Kluwer Law International, 1996.
- VERHELLEN, E.; CAPPelaere, G.; VANDEKERCKHOVE, A: *Politie en jeugd*. Bruges, Vanden Broele: Politeia, 1991.
- VERSLUYS, C. *Accompagnement et évaluation de projets-pilote communaux de prévention intégrée de la criminalité* (informe d'investigació per al Ministeri d'Interior). Synergie, 1993.
- VERSLUYS, C.; NOLLET, F. *Recherche-action relative au vandalisme dans les infrastructures de transport en commun* (informe per al Ministeri de la Regió de Brussel-les capital). Synergie, 1994.
- VERVAELE, J. *Rechtsstaat en recht tot straffen*. Anvers-Arnhem: Kluwer, 1991.
- VETTENBURG, N. *Welzijnswerk en onderwijs. Mogelijkheden en moeilijkheden in de samenwerking*. Lovaina: Universitat Catòlica de Lovaina; Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie; Majong, 1991.
- VETTENBURG, N.; WALGRAVE, L. «Expériences scolaires, délinquance et vulnérabilité sociétale». A: *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 2, 1991, 174-189.
- WALGRAVE, L. *Délinquance systématisée des jeunes et vulnérabilité sociétale. Essai de construction d'une théorie intégrative*. Ginebra/París: Médecine et Hygiène, Méridiens Klincksieck, col.I. Déviance et Société, 1992.
- WALGRAVE, L. [ed.] *Confronterende jongeren*. Lovaina: Universitaire Pers, 1996.
- WALGRAVE, L.; GEUDENS, H. «The restorative proportionality of community service for juveniles». A: *The European Journal on Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 4, 1996, 361-380.
- WEBER, D. *Homo Criminalis, Belgische parlementsleden over misdaad en strafrecht, 1830-1940*. Brussel-les: Universitat Lliure de Brussel-les, 1997.
- WYFFELS, A. «L'histoire de la justice: les cours supérieures dans les anciens Pays-Bas (XV^e-XVIII^e siècles)». *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*. A: *Revue d'Histoire du Droit*, 61, 1993, 387-400.